

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня магістра

на тему:

«Геополітичне суперництво Росії і ЄС у Східній Європі»

Виконала студентка 2 курсу, групи ММв-2
спеціальності 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії,
освітньо-професійна програма «Міжнародні відносини»

Глизь Дарина Костянтинівна

Керівник – доктор політичних наук, професор
Сидорук Тетяна Віталіївна

Рецензент – _____

Робота допущена до захисту
(протокол № _____ засідання кафедри міжнародних відносин від
_____ 2022 року)

Завідувач кафедри міжнародних відносин: Тетяна СИДОРУК

м. Острог – 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ	10
1.1. Формування політики Європейського Союзу щодо східних держав-сусідів.....	10
1.2. Оформлення зовнішньополітичних прагнень Росії в Східній Європі.....	18
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. «М'ЯКА СИЛА» ЄС ТА РОСІЇ В СХІДНІЙ ЄВРОПІ	31
2.1. Культурне співробітництво як інструмент європейської та російської політики.....	31
2.2. Публічна дипломатія Росії та ЄС в регіоні.....	38
Висновки до розділу 2.....	50
РОЗДІЛ 3. «ЖОРСТКА СИЛА» ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ	52
3.1. Політичне суперництво ЄС і Росії в регіоні.....	52
3.2. Енергетичні та економічні інструменти ЄС та РФ.....	58
3.3. Закономірності російської інтервенції в регіоні.....	66
Висновки до розділу 3.....	76
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	82
ДОДАТКИ	95

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ЄС – Європейський Союз
- НАТО – Організація Північноатлантичного договору
- ЄСП – Європейська політика сусідства
- СНД – Співдружність Незалежних Держав
- ЄАЕС – Євразійське Економічне Співтовариство
- СЗБП – Спільна зовнішня та безпекова політика
- ЄСЗС – Європейська служба зовнішніх справ
- INTERREG – Програма зі стимулювання співробітництва між регіонами в Європейському Союзі та за його межами
- PHARE CBC – Програма транскордонного співробітництва для країн Центральної Європи
- TACIS CBC – Технічна допомога, що охоплює прикордонні регіони Росії, України, Білорусії та Молдови
- PHARE CREDO – Програма допомоги для реструктуризації економік
- CADSES – Програма для Центрального, Адріатичного, Дунайського, Південно-Східного Європейського простору
- LACE – Проект Асамблеї європейських прикордонних регіонів
- ENPI – Європейський інструмент сусідства та партнерства
- ПВЗВТ – Поглиблена і всеохопна зона вільної торгівлі
- ОДКБ – Організація договору про колективну безпеку
- CARDS – Нова програма для західних Балканських країн
- MEDA – Інструмент реалізації Європейсько-середземноморського партнерства

ВСТУП

Актуальність теми наукової роботи. За останні два десятиліття відбулось тектонічне зрушення в міжнародному політичному середовищі. У Східній Європі розпад Радянського Союзу означав раптову появу нових незалежних держав і вимагав швидкої та належної реакції на зміну геополітичного контексту. Ось такий виклик постав перед Російською Федерацією та Європейським Союзом, двома основними гравцями в регіоні. У часи економічної кризи та політичної невизначеності обидві сторони прагнуть досягти своїх цілей і захистити свої інтереси в спільному сусідстві шляхом розширення співпраці з державами регіону. Проте кожна сторона діє по-різному, відповідно до власних стратегічних планів. Актуальне питання, яке випливає з цієї ситуації, полягає в тому, чи можна цю подвійну боротьбу за ширший політичний вплив назвати новою стратегічною конкуренцією? Незавершена реструктуризація регіонального політичного середовища Східної Європи потребує комплексного вивчення співробітництва, аналізу його стану, визначення основних напрямів відносин Європейського Союзу та Росії з країнами регіону. Таким чином, в роботі розглянуто природу, ідеологічне підґрунтя та підходи політики як ЄС, так і Росії щодо країн Східної Європи.

Аналіз стану наукової розробки теми. Аналізу та вивченню геополітичного суперництва Європейського Союзу та Росії присвячено низку наукових праць. Вивченням тематики займались Адеммер Е.¹, Більдт К.², Конеллі М.³, Деру Й.⁴, Гольц Т.⁵, Ларуель М.⁶, Макаричев А.⁷, Нітуа С. та

---

¹ Ademmer E., Delcour L., Wolczuk K. Beyond Geopolitics: Exploring the Impact of the EU and Russia in the Contested Neighborhood. *Eurasian Geography and Economics*. 2016. (1): 1–18. URL: <https://doi.org/10.1080/15387216.2016.1183221>. (дата звернення: 22.09.2022)

² Bildt C. Russia, the European Union, and the Eastern Partnership, European Council on Foreign Relations. 2015. URL: http://www.ecfr.eu/page/-/Riga_papers_Carl_Bildt.pdf. (дата звернення: 03.10.2022)

³ Comelli M., Greco E., Tocci N. From Boundary to Borderland: Transforming the Meaning of Borders through the European Neighbourhood Policy. *European Foreign Affairs Review*. 2007. no. 12.

⁴ Deru J. P. Kształtowanie się sieci współpracy kulturalnej w Europie: wyzwania i trendy. 2018. URL: http://www.culturecongress.eu/ngo/ngo_bestpractice_deru (дата звернення: 02.09.2022)

⁵ Goltz T. Letter from Eurasia: The Hidden Russian Hand. *Foreign Policy*. 1993. no. 92, pp. 92- 116.

⁶ Laruelle M. Isolation and Reconquista: Russia's Toolkit as a Constrained Great Power. 2018. *Russia Matters*.

⁷ Makarychev A. Russia and/versus the EU: From Post-political Consensus to Political Contestations. *L'Europe en Formation*. 2014. pp. 27-39.

Пакатоу Ф.⁸, Волтер А.⁹ та Вітман Р.¹⁰ Зокрема в своєму огляді відносин країн СНД і Європейського Союзу Карл Більдт піднімає питання географічної близькості. Він зазначає, що із шести країн, виділених ЄС як своїх східних партнерів, п'ять заблоковані в суперечках щодо сепаратистських регіонів. А також Марлена Ларуель пропонує сукупність факторів, що визначають передусім мотиви втручання Росії у внутрішні справи східноєвропейських держав та відносини цих держав із ЄС.

В українській науці проблема конкуренції двох моделей, російської та європейської, в Східній Європі є малодослідженою. Найчастіше вона розглядається аналітичними центрами, зокрема Центром Разумкова та Борисфен Інтел. Крім того дослідження переважно фокусуються окремо на векторах зовнішньої політики східноєвропейських держав: західний (ЄС, НАТО, США) та східний (Росія, СНД, Євразійський економічний союз). Серед науковців, які досліджували саме протистояння Європейського Союзу та Російської Федерації в регіоні спільного сусідства варто відзначити роботи таких дослідників міжнародних відносин, як О. Хилько (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)¹¹ та Т. Сидорук (Національний університет «Острозька академія»)¹². На основі розглянутої іноземної та української літератури для подальшого дослідження теми є необхідним комплексний порівняльний аналіз інструментів «м'якої» та «жорсткої» сили РФ та ЄС в регіоні Східної Європи.

Метою наукової роботи є дослідження основних аспектів геополітичного протистояння Європейського Союзу та Російської Федерації в Східній Європі, вивчення зовнішньої політики цих акторів в регіоні та викликів, що стоять перед ними.

---

⁸ Nitoiu C., Sus M. Introduction: The Rise of Geopolitics in the EU's Approach in its Eastern Neighbourhood, *Geopolitics*. 2019. 24:1, 1-19, DOI: 10.1080/14650045.2019.1544396

⁹ Walter A. T. Analyzing Political Tensions Between Ukraine, Russia, and the EU. 2020. University of St. Cyril and Methodius in Trnava, Slovakia.

¹⁰ Whitman R. The neo-normative turn in theorising the EU's international presence. *Cooperation and Conflict*, n 48 (2), 2013, pp. 171–193.

¹¹ Хилько О. Конкурентна боротьба ЄС і Росії на просторі спільного сусідства. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2351/2086> (дата звернення: 26.09.2022)

¹² Сидорук Т. Геополітичне суперництво Європейського союзу і Росії у Східній Європі. Національний університет «Острозька академія». 2014. URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4831f6b4-a03a-4f1d-81dc-c0b41ac29ae9> (дата звернення: 26.09.2022)

Дослідження поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- розглянути становлення східної політики Європейського Союзу;
- простежити процес формування геополітичних інтересів та стратегії Росії щодо регіону;
- окреслити особливості культурного впливу ЄС та РФ у східноєвропейських державах;
- проаналізувати публічну дипломатію ЄС та Росії в регіоні;
- висвітлити тенденції політичного суперництва між Європейським Союзом та Росією у Східній Європі;
- охарактеризувати економічне співробітництво східноєвропейських держав з ЄС та РФ;
- вивчити енергетичну політику Росії як інструмент впливу в регіоні;
- проаналізувати форми та мотиви втручання Російської Федерації у внутрішні справи держав регіону.

Предмет дослідження: зовнішня політика Європейського Союзу та Російської Федерації щодо держав Східної Європи. **Об'єктом дослідження** є форми та інструменти зовнішньополітичної діяльності ЄС та РФ в Східній Європі.

Теоретико-методологічна основа дослідження. При написанні роботи було використано загальнонаукові методи (історичний, метод аналізу, спостереження, систематизації та узагальнення) та спеціальні методи (прогностичний, дворівневе дослідження).

Історичний метод допоміг простежити виникнення та формування відносин між Росією, Європейським Союзом та державами Східної Європи. Метод аналізу допоміг проаналізувати основні документи та інформацію для дослідження. Завдяки методу спостереження було окреслено зміни та взаємодію між суб'єктами регіону. Метод систематизації та узагальнення допоміг сформулювати результати та висновки. Порівняльний метод допоміг визначити інструменти та ознаки впливу ЄС та РФ на держави регіону.

Прогностичний метод допоміг зробити висновки та припущення щодо розвитку відносин в перспективі. Для того, щоб ретельно оцінити закономірності російської інтервенції в держави регіону використано дворівневе порівняльне дослідження, на основі якого висунуті гіпотези, що об'єднують всі розглянуті випадки. Цей підхід дозволяє дослідити, чим російське втручання відрізнялося та виявити спільні фактори в заморожених конфліктах регіону.

Робота досліджена крізь призму соціально-політичної перспективи, теорії раціоналізму, оскільки увага зосереджена на окремих акторах, взаємодіях і конфліктах, а також на відносинах влади, та теорії конструктивізму, зокрема розглядаючи ідеологічні підґрунтя російської політики, що є корисним теоретичним апаратом для досліджень зовнішньої політики Європейського Союзу та Росії.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від початку 90-х років ХХ ст. до сьогодення. Нижня хронологічна межа зумовлена розпадом СРСР та відповідно появою нових незалежних держав, що зараз утворюють «нову Східну Європу», і формуванням геополітичних амбіцій РФ та політики ЄС в регіоні, а верхня – сучасним етапом розвитку міжнародної системи.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію Східної Європи, а саме держави Східного партнерства: Україну, Молдову, Білорусь, Грузію, Вірменію та Азербайджан.

Джерельна база. *Першою групою* джерел, які використовувались при написанні магістерської роботи для дослідження геополітичного протистояння ЄС та РФ були нормативно-правові акти, зокрема: «Європейська політика сусідства. Стратегічний документ» (2004 року), «Регламент (ЄС) № 897/2014» (2014), «Документ програмування фінансової підтримки транскордонного співробітництва з Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 рр.», «Розширена Європа — сусідство: нові рамки для відносин із нашими східними та південними сусідами» (2003) та ін.

Другою групою джерел є урядові звіти та декларації, а саме «План дій проти дезінформації» (2018), опублікований високим представником Європейського

Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, де запропоновані кроки боротьби з російською інформаційною діяльністю в Європі, «Кодекс практики ЄС щодо дезінформації», «Висновки Європейської Ради щодо зовнішніх відносин» та ін.

Статистичні дані складають *третю групу* джерел. Зокрема, дані правозахисних неурядових організацій Human Right Watch та Freedom House.

Четвертою групою є звіти та доповіді аналітичних центрів й інститутів, а саме: The Carnegie Endowment for International Peace, The German Marshall Fund, Center for Strategic & International Studies, Центр Разумкова, EUvsDesinfo та ін.

П'яту групу джерел складають матеріали новинних інтернет-порталів «BBC News», «The Telegraph», «Time», «Associated Press», «Hromadske».

Отже, джерельна база дослідження є багатоплановою і багатовидовою, що дозволяє досягнути поставлених мети та завдань.

Наукова новизна дослідження полягає в доповненні та систематизації інформації про геополітику Європейського Союзу та Росії в Східній Європі, виділяючи та порівнюючи основні риси та інструменти політики цих акторів в регіоні.

Практичне значення магістерського дослідження полягає у використанні напрацювань для навчання та продовження ґрунтовного аналізу геополітичної ситуації в Східній Європі. Окремі розділи та підрозділи можуть бути джерелом для підготовки до дискусій під час практичних занять з таких навчальних дисциплін, що викладаються в університетах, як «Європейська політика сусідства», «Вступ до спеціальності», «Міжнародні конфлікти», «Зовнішня політика країн СНД та Росії» та ін. Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у вивченні нових аспектів залучення ЄС та Росії в регіон та зосередженні дослідницьких зусиль на аналізі війни Росії проти України, досліджуючи еволюцію методів російського втручання та потенційний його вплив на міжнародне середовище.

Практична апробація. Результати наукового дослідження були апробовані у науковій статті «Ідеологічні змагання в Східній Європі», що була опублікована в збірнику «Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини» Національного університету «Острозька академія» 27 квітня 2022 р. та у науковій статті: «Закономірності російської інтервенції в державах Східної Європи», яка була опублікована на науковому блозі Національного університету «Острозька академія» 5 грудня 2022 року.

Структура курсової роботи обумовлена поставленими метою і завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів висновків, списку використаних джерел та літератури. У першому розділі досліджується становлення інтересів Європейського Союзу та Росії в Східній Європі. Другий розділ присвячено «м'якій силі» ЄС та РФ в регіоні. У третьому розділі розглянуто діяльність ЄС та Росії у політичній, енергетичній, економічній та військовій сферах в Східній Європі. Висновок систематизує та підсумовує всі розділи магістерського дослідження, що формуються із поставлених цілей та завдань.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В РЕГІОНІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

1.1. Формування політики Європейського Союзу щодо східних держав-сусідів

Європейський Союз заохочує регіональне співробітництво, сприяння правам людини, демократії та добробуту країн, що знаходяться поблизу європейського об'єднання. Мир і безпека європейського континенту є головним пріоритетом ЄС з моменту утворення співтовариства, тому для забезпечення постійної безпеки та мирного співіснування Європейський Союз із середини 1990-х років формулює нову політику з метою залучення сусідніх країн регіонів південного Середземномор'я та Східної Європи, щоб ті відповідали вимогам безпеки та стабільності.

Дискусію про необхідність комплексного регулювання відносин ЄС із сусідніми країнами започаткувала Європейська комісія, яка в опублікованому 15 липня 1997 р. документі під назвою «Порядок денний 2000 – Розширений і сильніший Європейський Союз» відзначила необхідність регулювання відносин з Росією, Україною, Білоруссю і Молдовою.

У документі зазначалося, що у контексті відносин з майбутніми новими країнами-сусідами після приєднання нових держав-членів Союз матиме ділянки прямого кордону з Росією, а також його безпосередніми сусідами стануть Україна, Білорусь і Молдова. Завдяки отриманню прямого виходу до Чорного моря активізуються контакти з країнами регіону Кавказу та Центральної Азії. Нові кордони ЄС дійдуть до Калінінградської області Росії. Для нової форми Союзу велике значення матиме поглиблення відносин з Росією, Україною та членами Співдружності Незалежних Держав; відносини з цими країнами базуватимуться на Угодах про партнерство та співробітництво. Країни Балтії також будуть серед нових членів Союзу, тому важливість майбутньої

стабільності, якої можна досягти через реальну та доброзичливу співпрацю в цьому регіоні, зростатиме¹³.

Дискусія щодо нової політики сусідства почалася 11 березня 2003 р. після презентації Європейською Комісією повідомлення під назвою «Ширша Європа – Сусідство», де йшлося про нові рамки відносин зі східними та південними сусідами. У цьому повідомленні Європейська Комісія вперше представила комплексне бачення відносин Європейського Союзу із безпосередніми сусідами Східної Європи та Середземноморського басейну. У Повідомленні передбачалося, що приєднання нових держав-членів до ЄС посилить інтереси ЄС у налагодженні тісніших зв'язків зі своїми новими сусідами, і що здатність ЄС забезпечувати стабільність і сталий розвиток для своїх громадян більше не може бути відокремлена від тісної співпраці з його сусідами¹⁴.

1 липня 2003 року Європейська Комісія представила пропозицію щодо створення інструменту нового сусідства, який мав би замінити існуючі інструменти фінансової підтримки, такі як: INTERREG, PHARE, CARDS та MEDA. Політика сусідства, відома як Європейська політика сусідства (ЄПС), була започаткована 12 травня 2004 року, коли Європейська Комісія ухвалила повідомлення під назвою «Європейська політика сусідства – стратегічний документ» (Стратегія)¹⁵. Це рішення стало своєрідним продовженням процесу розширення, яке тоді охопило держави Центральної та Східної Європи. ЄПС називали елементом продовження процесу інтеграції країн у сферу інтересів Європейського Союзу без необхідності подальшого фізичного розширення, проти якого вже існував внутрішній опір через страх зашкодити економіці та

---

¹³ Agenda 2000: for a stronger and wider Union. European Commission. 15 July 1997. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agenda-2000-for-a-stronger-and-wider-union.html>. (дата звернення: 16.08.2022).

¹⁴ Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. European Commission. 1 July 2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0104:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 18.08.2022)

¹⁵ European Neighbourhood Policy. STRATEGY PAPER. European Commission. 12 May 2004. URL: [https://ec.europa.eu/info/policies/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20neighbourhood%20policy%20\(ENP,political%2C%20economic%20and%20security%20terms.](https://ec.europa.eu/info/policies/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20neighbourhood%20policy%20(ENP,political%2C%20economic%20and%20security%20terms.) (дата звернення: 18.08.2022)

ефективному управлінню Союзу. ЄПС також було прийнято через нову географічну форму Союзу, який сформувався в 2004 році, його входження в нову політичну ситуацію та бажання стабілізувати прикордонні території в нових умовах розширеного об'єднання. Процес провадження ЄПС відбувався через двосторонні відносини та угоди¹⁶.

Разом з розширенням на Схід з'явилися нові можливості, які включають наближення до нових ринків, розширення спектру впливу в рамках демократизації чи в широкому розумінні європеїзації, а також загрози, серед яких є як основні, відомі міжнародній спільноті століттями, такі як етнічні конфлікти чи економічні проблеми, а також і асиметричні, які ідентифіковані як нові через їх зростаючу та мінливу динаміку, такі як тероризм, міграція та інші. ЄПС також є елементом впливу на такі країни, як Україна, що є надзвичайно важливими для європейської стабільності, енергетичної безпеки та розширення ринків збуту. З іншого боку, це також елемент обмеження впливу Російської Федерації, який здійснюється в рамках європейської стратегії використання у зовнішній політиці принципів і методів, визначених коротким, але значущим терміном «м'яка сила». Завдання та цілі політики сусідства пов'язані із розвитком європейської політики безпеки Союзу, для якого збільшення кількості конкурентоспроможних країн поруч з Європейським Союзом є, на його думку, гарантією миру та безпеки.

За головування Німеччини 4 грудня 2006 року Європейська Комісія та Рада звернулись до Європейського парламенту з повідомленням щодо зміцнення Європейської політики сусідства. Через вісімнадцять місяців після впровадження ЄПС європейські інститути запропонували посилити ЄПС з огляду на численні виклики, з якими стикаються держави-члени. ЄПС має потенціал, який слід більше використовувати для встановлення тісних відносин

---

¹⁶ Walter A. T. Analyzing Political Tensions Between Ukraine, Russia, and the EU. 2020. University of St. Cyril and Methodius in Trnava, Slovakia.

між ЄС та його сусідами, а також для створення зони процвітання, стабільності та безпеки вздовж усіх європейських кордонів¹⁷.

Через спільну зовнішню та безпекову політику Європейський Союз фінансово підтримує широкий спектр цілей і завдань, включаючи: розбудову громадянського суспільства; формування ефективної інституційної системи як на місцевому, так і на центральному рівнях; реформування судової системи, прокуратури та поліції; також проводить навчання працівників ОДА; підтримує створення ініціатив, спрямованих на відновлення або збереження ідентичності окремих громад, їхніх символів та пам'яток. Вищезазначені заходи включають, серед іншого, такі програми як: TAIEХ, SIGMA, TACIS.

Як продовження та поглиблення ЄПС у 2009 році було започатковано Східне партнерство, як спільна ініціатива між 28 державами-членами ЄС і 6 країнами Східної Європи (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Україна), для підтримки сфери процвітання і добросусідства. Східне партнерство відіграє додаткову роль, але також зміцнює економічну інтеграцію, посилює політичну асоціацію, секторальне співробітництво, мобільність і міжкультурні контакти. Відтоді підхід політики змінився від універсального до двостороннього та індивідуального¹⁸.

Проект Східного партнерства було ухвалено 3 грудня 2008 року та започатковано 7 травня 2009 року. «Батьками» ідеї Партнерства були тодішні міністри закордонних справ Польщі та Швеції Радослав Сікорський та Карл Більдт.¹⁹ Східне партнерство є своєрідним консенсусом між пропозицією щодо подальшого розширення ЄС на схід після 2004 року та поглибленням інтеграції всередині Союзу, що гарантує створення зв'язків між Союзом і стратегічними партнерами на його східному кордоні, але не означає обов'язкове членство в майбутньому.

---

¹⁷ Strengthening the European Neighbourhood Policy. 04 December 2006. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:52006DC0726> (дата звернення: 19.08.2022)

¹⁸ Eastern Partnership. The Diplomatic Service of the European Union. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en (дата звернення: 18.08.2022)

¹⁹ Poland and Sweden to pitch 'Eastern Partnership' idea. EUObserver. 2008. URL: <https://euobserver.com/world/26194> (дата звернення: 19.08.2022).

До політики Східного партнерства входять такі форми співпраці:

- Саміти з главами держав та урядів;
- щорічні збори МЗС;
- періодичні засідання Парламентської Асамблеї;
- зустрічі в рамках тематичних майданчиків;
- експертні зустрічі в залежності від потреб²⁰.

Східне партнерство розвивається двома шляхами: у двосторонньому вимірі воно зосереджується на зміцненні відносин окремих країн з Європейським Союзом, тоді як багатосторонній вимір стосується діяльності та ініціатив, спільних для всіх партнерів, і поглиблення співпраці між країнами, охопленими Східним партнерством.

У його рамках проводились заходи, що призвели до укладення угод про асоціацію, створення всеосяжних зон вільної торгівлі та запровадження безвізового режиму, що означає скасування віз, ЄС з Грузією, Україною та Молдовою. Угоди про асоціацію спрямовані на посилення співпраці країн-партнерів з Європейським Союзом, це стане можливим завдяки укладанню угод про асоціацію. Вони замінять існуючі угоди про партнерство та співпрацю. Угоди про асоціацію також містять положення про створення поглиблених і всеохоплюючих зон вільної торгівлі (ПВЗВТ). Умова полягає в тому, що країни-партнери мають відповідати відповідним критеріям і зобов'язуються впроваджувати принципи вільного ринку.

Найважливішим для країн Східного партнерства є лібералізація візового режиму і, як наслідок, поширення на ці країни безвізового режиму. Реалізація угод про безвізовий режим потребує належної інфраструктури для впровадження телеметричних паспортів у цих країнах, відповідної кількості прикордонних пунктів та комп'ютеризації. Запровадження необхідних змін в поліції та судовій системі, а також ефективна боротьба з корупцією та організованою злочинністю,

---

²⁰ The European Union: Questions and Answers. Congressional Research Service. 2022. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/RS21372.pdf> (дата звернення: 19.08.2022).

що наразі активно проводиться у вищезгаданих країнах, що підписали угоду про асоціацію.

Одним із основних і базових завдань Східного партнерства є реформування енергетичного сектору, а саме підвищення енергетичної безпеки. Майбутнє східних сусідів значною мірою залежить від того, як вони вирішать свої енергетичні проблеми. Як відомо, більшість країн-партнерів мають застарілу інфраструктуру та сильно залежать від імпортової сировини. Крім того, існує сприяння корупції, незрозумілі правила для функціонування енергетичних ринків і високе споживання енергії (наприклад, споживання газу в Україні та Білорусі на душу населення є одним з найвищих у світі). Все це значно знижує ефективність і, відповідно, конкурентоспроможність цих економік²¹.

Дуже важливо, щоб країни Східного партнерства мали можливість інтегрувати свої енергетичні ринки з європейськими, що уможливить співпрацю та укладення довгострокових контрактів на постачання та транзит енергоносіїв. Це вимагатиме модернізації ліній електропередачі та узгодження правил, що дозволяють транзит енергії. Угода приділяє велику увагу використанню відновлюваних джерел.

Оскільки відсутність економічної, соціальної та територіальної єдності ускладнює співпрацю, проекти Східного партнерства також можуть сприяти зближенню партнерів та зменшенню диспропорцій у розвитку між партнерами, зокрема через реалізацію програм транскордонного співробітництва — програми прикордонного співробітництва «Угорщина — Словаччина — Румунія — Україна», «Україна — Польща — Білорусь», «Україна — Румунія — Молдова» та регіональна програма «Чорне море».

Однак не всі учасники однаково віддані програмі. Деякі країни продемонстрували більшу відданість економічним і політичним цілям ЄС. Україна, Молдова та Грузія прагнуть стати членами ЄС і мають амбітніші двосторонні Угоди про асоціацію, поглиблені та всеосяжні зони вільної торгівлі.

---

²¹ Nitoiu C., Sus M. Introduction: The Rise of Geopolitics in the EU's Approach in its Eastern Neighbourhood, *Geopolitics*. 2019. 24:1, 1-19, DOI: 10.1080/14650045.2019.1544396

Угоди створюють рамки для посилення політичної співпраці та економічної інтеграції. Три країни також сформували платформу «Асоційоване тріо» для зміцнення своїх амбіцій щодо членства в ЄС, розробки спільних ініціатив з питань європейської інтеграції та посилення політичного діалогу та галузевої співпраці. Нещодавно Україна, Молдова та Грузія набули статуси кандидатів на вступ до Європейського Союзу²². Українське міністерство закордонних справ прокоментувало таку єдність як «відрізання цих проєвропейських країн від «руського мира»²³.

Інші три країни йдуть різними шляхами. У 2013 році тиск Росії перешкодив Вірменії підписати Угоду про асоціацію, натомість того ж року Вірменія стала членом Євразійського Економічного Співтовариства²⁴. Згодом підштовхнутий до приєднання до очолюваного Росією Євразійського економічного союзу Єреван зараз реалізує індивідуальну Угоду про всеосяжне та розширене партнерство з ЄС, щоб зменшити свою економічну залежність від Москви. Азербайджан дотримується багатовекторної зовнішньополітичної стратегії та веде переговори щодо нової стратегічної угоди з Союзом. Відносини між ЄС і Білоруссю були заморожені після того, як президент Лукашенко жорстоко придушив мирні протести проти фальсифікованих виборів у серпні 2020 року²⁵.

Понад десять років потому цілі Східного партнерства залишаються нереалізованими. Регіон став простором, де норми та цінності ЄС стикаються з російською Westpolitik та протидією тому, що вона вважає посяганням на свою традиційну сферу впливу. Крім того, багато експертів сумніваються в ефективності Східного партнерства, враховуючи зростання політичної, економічної та безпекової нестабільності в регіоні, мляві реформи та відкат

---

²² Наскільки Україна, Грузія та Молдова наблизилися до вступу в ЄС. BBC. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61770678> (дата звернення: 19.08.2022).

²³ Україна, Грузія, Молдова: «відрізати три країни від «руського мира». Радіо Свобода. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukraina-gruziya-moldova-protu-rosiyi/31377276.html> (дата звернення: 19.08.2022).

²⁴ Європарламент планує засудити Росію за тиск на Україну. BBC. 2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/09/130911_er_resolution_or (дата звернення: 19.08.2022).

²⁵ Білорусь відповіла на санкції ЄС: призупиняє участь у Східному партнерстві, забороняє в'їзд єврочиновникам, далі буде ще. Hromadske. 2021. URL: <https://hromadske.ua/posts/bilorus-vidpovila-na-sankciyi-yes-prizupinyaye-uchast-u-shidnomu-partnerstvi-zaboronyaye-vyizd-yevrochinovnikam-dali-bude-she> (дата звернення: 26.08.2022).

демократії. Навіть у трьох найбільш розвинутих асоційованих країнах реалізація реформ у сферах боротьби з корупцією, незалежності судової системи та верховенства права є складною. Прослідковується три наступні проблеми в східній політиці ЄС:

- Розмивання «м'якої сили» ЄС є поєднанням внутрішньої боротьби, яку ЄС пережив протягом останніх років, починаючи з Брекзиту, зростання екстремізму, консерватизму та популізму до міграційних криз. Дуже ефективна російська антиєвропейська пропаганда та дезінформація сповільнюють реакцію ЄС на регіональні кризи, як-от жорстоке придушення Лукашенком продемократичних протестів .

- По-друге, поява інших гравців, зокрема Китаю, допомогла послабити важелі впливу та умови для ЄС. Це призвело до того, що країни Східного партнерства застосовують багатовекторні зовнішньополітичні стратегії та вибирають із переліку реформ, яких вимагає ЄС (наприклад, економічні та фінансові реформи над судовою, верховенством права та антикорупційними реформами).

- По-третє, відсутність місцевої відповідальності є додатковою перешкодою для впровадження реформ. Підтримуючи зміни в політиці, зумовлені попитом, ЄС намагається розширити можливості держав і суспільств Східного партнерства керувати програмою реформ. Проте поєднання нерезформованих адміністрацій, опору місцевих еліт змінам, ендемічної корупції та проросійських осіб, які приймають рішення, уповільнюють проєвропейські ініціативи. Навіть частини суспільства та еліти в державах Асоційованої трійки дуже консервативні та проти прийняття цінностей і норм ЄС (наприклад, захисту прав меншин).

Інші питання порядку денного зовнішньої політики ЄС, не лише додають інерції, але й ризикують витіснити східне сусідство зі списку пріоритетів. Це є наслідком відмінності пріоритетних регіонів серед ЄС-27. У той час як країни Центральної та Східної Європи (тобто Балтії, Польща, Румунія) віддають

перевагу «Асоційованому тріо», середземноморські члени завжди більше зосереджувалися на південному сусідстві²⁶.

1.2. Оформлення зовнішньополітичних прагнень Росії в Східній Європі

Як і для ЄС, республіки колишнього Радянського Союзу займають дуже важливе місце в зовнішньополітичному порядку денному Росії. Довга історія перебування в складі однієї держави, а також широкий спектр тісних економічних, соціальних, політичних і культурних зв'язків трактується Росією як дуже вагомий аргумент на користь пошуку спільних стратегій співпраці та розвитку в двадцять першому столітті.

Історія російських спроб об'єднати пострадянський простір — з акцентом на центральній ролі Росії в нових політичних, економічних і військових конструкціях — сягає кінця 1990-х років. Тоді російська політична еліта відкрито проголосила зміну зовнішньополітичних пріоритетів від зближення із Заходом до поглиблення відносин і співпраці з колишніми радянськими республіками²⁷. Зацікавленість Росії у зміцненні своїх позицій на пострадянському просторі не була спонтанною. Низка економічних і політичних криз, які пережили Російська Федерація та її сусіди на початку 1990-х років, призвели не лише до економічної слабкості та політичної турбулентності, а й до постійної присутності США та Європи в СНД. Це втілювалося в двосторонніх і багатосторонніх економічних і енергетичних проектах, політичній і військовій співпраці, і, нарешті, раундах розширення НАТО і ЄС, як переконливого доказу розширення впливу Заходу в регіоні. Ці кроки були сприйняті Росією як свідчення тенденцій, які можуть призвести до її ізоляції, підбиваючи традиційні концепції національної безпеки. Іншими словами, головними рушійними силами цього нового підходу до

---

²⁶ Lessons from the Eastern Partnership: Looking back to move forward. European Policy Center. 2021. URL: <https://www.epc.eu/en/publications/Lessons-from-the-Eastern-Partnership-Looking-back-to-move-forward~44d130> (дата звернення: 26.08.2022).

²⁷ Russia's Challenge to the European Security Order. The German Marshall Fund. 2016. URL: <https://www.gmfus.org/news/russias-challenge-european-security-order> (дата звернення: 26.08.2022).

сусідства можна назвати загальне розчарування у зближенні із Заходом, яке не принесло ані очікуваного рівня процвітання, ані плавної інтеграції Росії до західної спільноти. Це також було сприйнято як поступова втрата спільної точки зору та впливу серед колишніх радянських республік і, нарешті, як ідеологічна зміна серед нової політичної еліти (ідея відродження Росії як сильного регіонального лідера, підтриманого швидким економічним зростанням, цінами на нафту та сприятливими економічними союзами).

Концепція реімперіалізації Росії була представлена Генрі Кіссінджером у 1994 році, маючи на увазі потенційну загрозу для Заходу через намір Москви зберегти свої зони впливу на пострадянському просторі. У його короткому описі термін «реімперіалізація» вжито стосовно російської *Westpolitik*, яка натякає на «Східну політику» колишньої Федеративної Республіки Німеччини, її політику залучення до Східної Німеччини та Східної Європи часів холодної війни²⁸. Західна політика Кремля втілює низку політик і дій, які дозволяють Кремлю впливати на політичний суверенітет своїх сусідів за допомогою сили, примусу або співпраці та кооптації їхніх політичних еліт. Концепція *Westpolitik* також стосується Східної Європи та передає уявлення Кремля про нову лінію розмежування в Європі вздовж західного кордону Росії. Ця лінія розмежування пролягає між ліберальною Європою, яка залишається відданою міжнародному ліберальному порядку, і неліберальною, «євразійською» Європою, де розташована Росія та країни в її сфері впливу²⁹.

Для президента Володимира Путіна *Westpolitik* також є наслідком неспроможності євроатлантичної спільноти створити систему безпеки, яка визнає інтереси Росії. Зовнішня політика та політика безпеки Російської Федерації спрямована на ведення гібридної війни проти Сполучених Штатів Америки і Європейського Союзу, щоб забезпечити виживання Росії в її нинішньому вигляді, відновити роль великої держави і запобігти розширенню

---

²⁸ Trenin D. *Post-imperium: a Eurasian story*. The Carnegie Endowment for International Peace. 2011. URL: <https://carnegieendowment.org/pdf/book/post-imperium.pdf> (дата звернення: 22.08.2022).

²⁹ Tolz V. *Russia: Inventing the Nation*. Bloomsbury Academic. 2001. URL: <https://www.bloomsbury.com/us/russia-9780340677056/> (дата звернення: 22.08.2022).

НАТО та Європейського Союзу на схід, зокрема в Україні та інших країнах на західному кордоні Росії³⁰.

Ключові політичні та економічні діячі, близькі до президента Путіна та силовиків, поділяють антиліберальну, консервативну, конспірологічну та антизахідну ідеологію та схиляються до більш репресивної політики. Їх російський режим називає «захисниками», оскільки вони виступають його «сторожовими». Ця група становить союз між тими, хто керує репресивним апаратом держави, і тими, хто легітимізує його через закон. Нинішній президентський термін Путіна продемонстрував зростання взаємозалежності силовиків та законодавців, що зробило їхню ідеологію дедалі помітнішою в офіційному дискурсі та посилило їхній політичний вплив³¹.

Першим полем битви антизахідників є російське ближнє зарубіжжя чи проміжні держави. Амбіція Росії полягає у створенні багатопольярного світу шляхом послаблення моделі однопольярного міжнародного порядку на чолі зі Сполученими Штатами. Щоб підтримувати паритет з США та забезпечити свій статус великої держави, Росія потребує визнання західних держав і поводження з нею, як із Радянським Союзом: ядерною наддержавою, інтереси якої у збереженні «зон привілейованих інтересів» у пострадянського простору є легітимними.

Westpolitik формується статусом Росії як постімперської та ревізійоністської держави, а також розумінням національної безпеки, яке ототожнює безпеку з розширенням. Росія є ревізійоністською державою з трьох основних причин. По-перше, Москва вважає угоди, укладені з колишніми радянськими державами після розпаду Союзу в 1991 році, невідповідними для національних інтересів і безпеки Росії. По-друге, міжнародний порядок, створений і керований Сполученими Штатами після закінчення холодної війни,

---

³⁰ Avoiding U.S.-Russia Military Escalation During the Hybrid War. The Carnegie Endowment for International Peace. 2016. URL: <https://carnegiemoscow.org/2018/01/25/avoiding-u.s.-russia-military-escalation-during-hybrid-war-pub-75277> (дата звернення: 30.08.2022).

³¹ Тодоров І. Безпековий вимір міжнародних відносин в Східній та Центральній Європі в контексті російської агресії. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. 2022. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12045> (дата звернення: 22.09.2022)

не визнає статусу Росії як рівноправної держави. І, нарешті, через 30 років пострадянська Росія лише почала формувати нову національну ідентичність із поєднанням тем із дорадянської та пострадянської історії, відповідаючи кордонам і угодам із колишніми радянськими республіками, які виникли після розпаду єдиної держави³².

Протягом своєї історії Росія часто обговорювала свою національну ідентичність, яка була неоднозначною через її географічне розташування між Європою та Азією і її багатонаціональний склад. У деякі періоди, наприклад, за правління Петра III, Росія прийняла європейську ідентичність. Але коли у неї виникли проблеми із Заходом, як, наприклад, після Кримської війни (1853–1856), вона підкреслила євразійську або східну ідентичність та свою месіанську роль як унікальної цивілізації та «об'єднавчої нації», що звеличує росіян як імперський народ зі священною місією створення наднаціональної держави.

У 1990-х російські політичні та інтелектуальні еліти розглядали п'ять можливих концепцій національної ідентичності: (1) «об'єднуюча нація», (2) «нація всіх східних слов'ян», (3) «нація як мовна спільнота», (4) «нація як раса» і (5) «громадянська нація». Жодна з цих п'яти концепцій не була повністю прийнята громадянами Росії, і сьогодні Росія є державою, але ще не нацією. Ця невдача знайти нову національну ідентичність дозволила Путіну нав'язати власне визначення, засноване на вимогах російських націоналістів і значною мірою спираючись на ідею «співвітчизників за кордоном»³³.

У 1992 році Єльцин ввів термін «співвітчизник за кордоном» (запропонований аналітиком Сергієм Карагановим)³⁴ для позначення етнічних росіян, які тепер опинилися поза формальними кордонами Російської Федерації, але мали культурні та мовні зв'язки з Росією. Військова доктрина Російської Федерації 1993 року стверджувала, що придушення етнічних росіян у

---

³² Хилько О. Конкурентна боротьба ЄС і Росії на просторі спільного сусідства. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2351/2086> (дата звернення: 26.09.2022)

³³ Unconsolidated: The Five Russian Elites Shaping Putin's Transition. The Carnegie Endowment for International Peace. 2020. URL: <https://carnegiemoscow.org/commentary/81037> (дата звернення: 22.08.2022).

³⁴ Сергей Караганов: России снова везет. Ведомости. 2012. URL: https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2012/02/22/rossii_snova_vezet (дата звернення: 22.08.2022).

ближньому зарубіжжі становить військову загрозу для Росії³⁵. Уже в 1990-х роках було створено кілька державних програм сприяння зв'язкам із співвітчизниками в ближньому зарубіжжі, але саме документ 2008 року «Стратегія 2020» наголошував, що інтереси та безпека цих співвітчизників будуть військово захищені Росією³⁶. Пізніше того ж року колишній президент Росії Дмитро Медведєв виправдовував підтримку Росією російських сепаратистів в Абхазії та Південній Осетії, пов'язуючи це з правом Росії захищати своїх співвітчизників. Пізніше Путін використав той самий аргумент, щоб виправдати анексію Криму та підтримку проросійських сепаратистів на сході України³⁷.

Право Росії захищати своїх співвітчизників у колишніх радянських республіках є ключовим елементом процесу реімперіалізації Росії. Що насторожує сусідні держави, так це те, що російське федеральне законодавство визначає термін «співвітчизник» у дуже широкій манері, що дозволяє Кремлю вважати «співвітчизником» практично будь-кого, хто має зв'язки з Росією чи колишнім Радянським Союзом.

Процес переосмислення позиції Росії щодо сусідніх держав, стратегії та ідеології возз'єднання можна розділити на три етапи:

- Перший етап тривав з кінця 1990-х до початку 2000-х років і характеризувався зародженням окремої політики РФ щодо Співдружності Незалежних Держав (СНД) після правління Бориса Єльцина. У цей період також спостерігалось прискорення співпраці з сусідами Росії та реалізація деяких ініціатив щодо створення офіційної організаційної мережі в колишньому СРСР (наприклад, Євразійське економічне співтовариство, Союзна держава Росії та Білорусі тощо). Ці організації, незважаючи на свої амбітні цілі, залишитися

---

³⁵ «Російський прапор буде там, де є російська мова»: Фонд «Русский мир». Український інститут. 2022. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/fond_ruskyj-myr_analitychna-zapyska_-2-chastyina.pdf?fbclid=IwAR3UydhXtjdoPBP_wfXOE42_3ZBdRV41Ce42uVXwWiJHULva09p29CK8Qg (дата звернення: 22.08.2022).

³⁶ Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года. 2008. URL: <http://government.ru/info/6217/> (дата звернення: 22.08.2022).

³⁷ Marcel De Haas. Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century Putin, Medvedev and Beyond. Routledge. 2011. URL: <https://www.routledge.com/Russias-Foreign-Security-Policy-in-the-21st-Century-Putin-Medvedev-and-Haas/p/book/9780415681933#> (дата звернення: 22.08.2022).

номінальними або продемонструвати незначний прогрес у своєму розвитку через низку внутрішніх економічних і політичних проблем, з якими Росія та багато її сусідів зіткнулися в цей період. Загалом перший президентський термін Володимира Путіна характеризувався виробленням політичних і стратегічних механізмів посилення впливу на пострадянському просторі для підтримки більш тісних політичних і економічних зв'язків Росії з колишніми радянськими республіками.

- Другий етап припав на початок 2000-х років і був значною мірою сформований реакцією Росії на серію «кольорових революцій» у Грузії та Україні. Як наслідок, на цьому етапі відбувся рішучий поворот Росії до сусідів на західному кордоні, демонстрація бажання відігравати більшу політичну роль у регіоні, а також жорстка конкуренція зі Сполученими Штатами та Європейським Союзом за економічний і політичний вплив у регіоні та на колишніх радянських республік. Це етап, коли Росія почала чинити тиск на сусідні держави, які відкрито демонстрували свої амбіції щодо членства в ЄС і НАТО, водночас сподіваючись продовжувати користуватися економічними вигодами та енергетичними субсидіями, успадкованими від радянського минулого. Ці роки довели кремлівському керівництву, що такий період конкуренції потребуватиме певних суворих заходів, щоб залишатися сильним гравцем у регіоні, і, водночас, потреби у довгостроковій стратегії, яка дозволить Росії передбачити нову парадигму пострадянської інтеграції.

- Третій етап припав на 2010-ті роки і характеризувався систематизацією політико-економічного підходу Росії. Вироблення довгострокової стратегії, заснованої на зміцненні економічних, військових і політичних зв'язків з пострадянськими державами, які складають пострадянське інтеграційне ядро (Білорусь і Казахстан), продемонструвало найбільшу зацікавленість Росії в регіональній інтеграції. з моменту розпаду Радянського Союзу. Третій етап відноситься до нової інтеграційної логіки, частково запозиченої з досвіду ЄС (де всі існуючі політичні конструкції базуються на стійкій економічній співпраці між основними європейськими гравцями). На

цьому етапі була розроблена нова філософія співпраці та інтеграції, яка мала на меті сприяти зближенню з використанням більш прагматичних механізмів взаємного інтересу, особливо у відкритті нових ринків і можливостей для бізнесу. У період глобальної економічної турбулентності ці заходи можна сприймати як політику прагматичного регіоналізму з певними амбіціями щодо політичної інтеграції.

Переосмислення російської політики щодо сусідніх держав також можна розглядати крізь призму двох основних тенденцій: політичної та ідеологічної. Перша тенденція з'явилася в 1990-х роках і черпає деякі внутрішні чинники з періоду, коли крах радянської ідеології, економічний занепад Росії та загальні ідеї суверенітету та дезінтеграції призвели до руйнування політичних та економічних зв'язків між колишніми невід'ємними частинами Радянського Союзу в поєднанні з нездатністю Росії залишатися полюсом тяжіння для колишніх радянських республік. Друга тенденція мала яскраво виражений зовнішній вимір, особливо протягом 1990-х і початку 2000-х років, коли інтенсивні дії впливових регіональних гравців, таких як США та ЄС, були сприйняті в Росії як спроба виключити її з традиційної зони її стратегічних інтересів. Для такого роду занепокоєння Росії була серйозна основа. Поява орієнтованих на Захід політичних і безпекових альянсів (ГУУАМ/ГУАМ), підтримка, запропонована деяким сусіднім з Росією державам у реалізації їхніх амбіцій щодо НАТО, та двосторонні економічні проекти (які дуже часто підривали російські інтереси та створювали нові бар'єри) викликали підозру *проти* майже будь-якого типу європейського чи американського плану щодо колишніх радянських держав. Іншим зовнішнім фактором, який викликав серйозне занепокоєння в Росії, було загострення конкуренції між США, ЄС, Китаєм і Росією за доступ до енергетичних ресурсів і транспортних шляхів у Центральній Азії та на Кавказі. Низка енергетичних проектів і будівництво трубопроводів, що забезпечують альтернативні постачання енергії до Європи, серйозно похитнули статус Росії регіональної енергетичної наддержави (що набуло надзвичайного значення після того, як світові ринкові ціни на нафту і газ

почали істотно зростати). Це також змусило Росію вжити рішучих економічних і політичних заходів проти деяких сусідніх держав і прискорити свої дії, щоб забезпечити свій статус основного джерела енергії для Європи³⁸.

Нарешті, процес зміни режиму та серія «кольорових революцій», «організованих Заходом», не лише підживили недовіру Росії до будь-якої європейської чи американської ініціативи на пострадянському просторі, а й викликали серйозне занепокоєння щодо того, що така політика може використовувати в якийсь момент проти самої Росії. Це змусило Росію змінити пріоритети зовнішньої політики та виробити довгострокову стратегію відносин із сусідами. Одну з перших концептуальних тез, що лежать в основі нової стратегії Москви, можна простежити до «Нової євразійської стратегії», написаної Сергієм Роговим, директором Інституту США і Канади при РАН. Його послання було об'єднанням ідей великої групи російських політиків та інтелектуалів, які були зацікавлені у тому, щоб змінити тенденцію до занепаду Росії як регіональної сили. Навіть зараз, через більше десяти років після її розробки, ідея розвитку особливого політичного, економічного та соціального простору в Євразії має особливу вагу серед російських зовнішньополітичних діячів і політиків³⁹.

Поряд з раціональними політичними та економічними концепціями, деякі специфічні ідеологічні конструкції та нові геополітичні підходи, які підпадають під рубрику євразійства поступово набули популярності серед урядовців та правих інтелектуалів. Ці ідеї були сумішшю традиційних геополітичних і філософських ідей слов'янофілів і російських геополітичних мислителів дев'ятнадцятого століття, які асоціювали себе з популярною на той час доктриною євразійства. Однак євразійство нового тисячоліття базується здебільшого на ідеї протистояння між Росією та Заходом і передбачає, що колишні радянські республіки мають відігравати певну роль буфера між Росією

---

³⁸ Winning the normative war with Russia: An EU-Russia Power Audit. European Council on Foreign Relations. 2018. URL: https://ecfr.eu/publication/winning_the_normative_war_with_russia_an_eu_russia_power_audit/ (дата звернення: 22.08.2022).

³⁹ Від "русского мира" до мультикультуралізму. Зеркало тижня. URL: https://zn.ua/ukr/internal/vid-russkogo-mira-do-multikulturalizmu-316609_.html (дата звернення: 22.08.2022).

та недружнім Заходом. Найвидатніші ідеї сучасного російського євразійства були сформульовані одним із лідерів правого євразійського та націоналістичного руху в Росії Олександром Дугінім⁴⁰. Вони включають наступне:

- Керування пострадянським простором у кількох ключових сферах — політичній, економічній, енергетичній та стратегічній — є ключовою метою російської політики та політики
- Розвиток проекту «Велика Євразія» (створення буфера між Росією та впливовими західними та азійськими гравцями)
- Зробити євразійський простір привабливим для колишніх радянських республік (ідея «Євразійського проекту», який передбачав створення Євразійського Союзу, була вперше озвучена на початку 2000-х років)
- Гарантування територіальної цілісності та суверенітету СНД в обмін на їхню лояльність до Росії.

Незважаючи на суперечливість деяких думок, висловлених ідеологами євразійства, багато з їхніх положень були сприйняті Кремлем і особливо чітко проявилися в методах інтеграційної стратегії, використовуваної російським керівництвом на початку та в середині 2000-х років.

Загалом, пострадянські інтеграційні стратегії можна поділити на три основні сегменти. По-перше, був поштовх до створення суто політичних конструкцій, таких як СНД, як форми регіонального співробітництва, щоб замінити рамки, які надавав Радянський Союз. Основною ознакою таких політичних конструкцій став їх «розмитий» характер, в якому багато сфер співпраці є дуже поверхневими, а різноманітні заходи та спільні проекти існують лише на папері і ніколи не втілюються в життя. Більшість спільних рішень приймаються на основі *ad hoc* консенсус між конкретними членами, які зацікавлені в тому чи іншому проекті. Причина цього була очевидною; жодна з колишніх радянських республік не вітала відновлення нового Радянського Союзу. Водночас необхідно було підтримувати певні інструменти співпраці, які можна було б використовувати, коли це необхідно та вигідно всім членам. Це

---

⁴⁰ Dugin A. Project «Eurasia». 2004. Moscow: Eksmo, 512 p.

стосувалося не лише СНД, а й Сполучених Штатів Росії та Білорусі, Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) та інших форумів пострадянського співробітництва. Тому, коли ми оцінюємо ефективність цих організацій в об'єднанні пострадянського простору, важко очікувати значного прогресу, оскільки вони не створені для сприяння таким цілям. І це виправдовує прагнення Росії прийняти додаткову стратегію, щоб бути більш ефективною у сфері об'єднання⁴¹.

Друга стратегія пострадянської інтеграції оберталася навколо низки рішучих заходів, вжитих російським урядом на підтримку своєї ідеї реінтеграції під час першого та другого терміну президентства Володимира Путіна. Такі заходи включали або політичну та фінансову підтримку, або підриг діючих режимів у колишніх радянських республіках (залежно від характеру їхньої зовнішньої політики та бажання дотримуватися проросійського курсу). Це було перетворено на концепцію «багатошвидкісної та багаторівневої інтеграції». Росія часто використовувала свої дипломатичні та особливо економічні інструменти для втручання у сферу внутрішньої політики сусідніх держав з метою нейтралізації активності США та ЄС.

Результати цих заходів залишалися дуже суперечливими. Цілі Кремля часто не досягалися з різних причин. Навпаки, минуло більше десяти років з тих пір, як пострадянські республіки були проголошені головним зовнішньополітичним пріоритетом Росії, але відносини між Росією та багатьма її сусідами досягли найнижчої точки з часів розпаду Радянського Союзу. Деякі показники цього сумного стану речей можна знайти в низці газових суперечок між Росією, Україною та Білоруссю; серйозний дрейф деяких колишніх радянських республік у бік Заходу та прагнення до членства в НАТО та ЄС; «багатовекторність» зовнішньої політики впливових членів СНД і ОДКБ, які прагнуть реалізувати свої національні інтереси, балансуючи між Росією, США, ЄС і Китаєм; і, нарешті, збройний конфлікт між Росією та Грузією. Усе це багато

---

⁴¹ Russia's Westpolitik and the European Union. Center for Strategic & International Studies. 2021. URL: <https://www.csis.org/analysis/russias-westpolitik-and-european-union> (дата звернення: 22.08.2022).

в чому можна розглядати як ознаки російської політичної невдачі у сфері реінтеграції. Приблизні результати інтеграційної політики можна описати за допомогою «формули трьох»: розчарування (деякі регіональні лідери були розчаровані перспективою бути втягнутими у потужний вир російського тяжіння); недовіра (коли йдеться про чутливі сфери співпраці між Росією та її сусідами); девальвація (для багатьох представників пострадянської еліти перспективи реінтеграції перестали бути цінними).

Ці непереконливі результати змусили Москву переглянути своє ставлення до процесу пострадянської інтеграції та перейти від порожніх політичних конструкцій і тактики тиску до більш комплексного підходу, який більш-менш базується на економічних засадах і взаємних інтересах у сприйнятті СНД. Цей третій етап стратегії реінтеграції Москви включає помітні заходи, які мають перевести процес інтеграції на більш прагматичне русло, наприклад, створення спільного ринку, який об'єднує значну кількість (до 200–250 мільйонів) потенційних споживачів та спільні промислові та проекти модернізації.

Основні атрибути цієї нової стратегії включають кілька етапів:

- Створення Митного союзу між Росією, Білорусією та Казахстаном з можливістю включення інших держав СНД (розпочато в червні 2010 р.)
- Розвиток Єдиного економічного простору між членами Митного союзу, що включає координацію та уніфікацію правової, митної та фінансової політики членів, а також вільний рух капіталу, товарів і робочої сили (розпочато в січні 2012 р.)
- Створення Євразійського економічного союзу з певними елементами політичної уніфікації (розпочато в січні 2015 р.)
- Наступним етапом, під час якого Росія намагається переформатувати регіональну структуру, можна вважати початок повномасштабного наступу російських військ із залученням білоруської сторони на територію України в 2022 році.

Проте слід зазначити, що певні жести в бік економічного зближення супроводжувалися певними кроками у сфері військового співробітництва між

учасниками згаданих структур. Ці сфери безпеки включають спільні можливості протиповітряної оборони, спільні заходи боротьби з наркотиками та тероризмом, спільні підходи до питань регіональної політичної стабільності тощо. Іншими словами, нова стратегія реінтеграції намагається зберегти зв'язок між радянською спадщиною та нові регіональні реалії XXI століття (наприклад, спільні інтереси, загрози та бачення регіонального розвитку). Російська ідея створення спільних економічних структур йде рука в руку з її інтересом до зміцнення військових і безпекових зв'язків з членами новостворених організацій.

Висновки до розділу 1

За останні п'ятнадцять років Європейська політика сусідства стала ключовим стовпом зовнішньої діяльності Європейського Союзу. ЄПС є ознакою існування глобальної політики Союзу, буде неминуче йти в порівнянні з твердженням, що це не що інше, як політика ad-hoc щодо країн-сусідів Європейського Союзу з метою розширення європейської зони безпеки. Запропоноване Європейським Союзом регіону Східне партнерство має доповнюючу роль, не пропонуючи реальної перспективи членства шести згаданим вище країнам. Проте деякі учасники Східного партнерства (Україна, Грузія та Молдова) підписали Угоди про асоціацію з ЄС, які містять перспективу членства в ЄС. Оскільки інші держави-учасниці Східного партнерства обрали інший вектор розвитку зовнішньої політики, принцип «добросусідства» мирних і стабільних країн не матеріалізувався навколо ЄС.

Вірменія, Білорусь та менше Азербайджан потрапили від вплив дедалі наполегливішої Росії, що відмовилась від участі в євроатлантичних структурах та почала конструювати власну зону впливу. На пострадянському просторі РФ створила альтернативні інтеграційні структури: в політичній сфері – СНД, військовій – ОДКБ, та економічній – ЄАЕС.

Через геополітичне перетягування канату безпекове середовище регіону погіршилося. Затяжні конфлікти в регіоні та невизнані утворення перешкоджають його стабільності. Російські війська беруть участь – прямо чи

опосередковано – у всіх конфліктах, а Москва також є ключовим гравцем у різних процесах вирішення конфліктів. ЄС був стороннім спостерігачем у війні в Нагірному Карабасі, тоді як Росія мала роль посередника під час переговорів про припинення вогню і тепер відіграє центральну роль у мирних переговорах. У сукупності ці конфлікти дозволяють Москві спрямувати владу не лише на регіон Східної Європи, але й на Балкани, Середземномор'я та Близький Схід. Після анексії та окупації Криму в 2014 році, війни на Донбасі та розв'язання повномасштабної війни 24 лютого 2022 року Росія розширила свій військовий слід і змінила контекст регіональної безпеки.

РОЗДІЛ 2. «М'ЯКА СИЛА» ЄС ТА РОСІЇ В СХІДНІЙ ЄВРОПІ

2.1. Культурне співробітництво як інструмент європейської та російської політики

Країни Східного партнерства перебували під радянською окупацією та владою Москви шістдесят років. У культурі панували цензура, уніфікація та соцреалізм. Навіть після розпаду Радянського Союзу в деяких країнах Східного партнерства все ще чутно відлуння його домінування. Важливо зауважити, що в Східній Європі боротьбу за плюралізм та свободу думки започаткували саме правозахисні рухи, які почали розвиватися як організована незгода з державними соціалістичними режимами в 1960-х роках. Попри тиск комуністичної влади на дисидентів, спільні зусилля призвели до поступових культурних змін, які були прискорені падінням комуністичних режимів у 1989–1989 роках⁴².

Таким чином, розвиток сучасної культурної політики був не лише відповіддю на зміну суспільних цінностей і мистецького вираження, але й частиною геополітики та інституційної трансформації політичних режимів наприкінці двадцятого століття. Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році державна культурна політика у Східній Європі стала частиною великої трансформації, яка на той час була оформлена як «повернення до Європи» та відновлення демократії. Через три десятиліття, як зазначив Мартін Мюллер, «соціалізм більше не є головним орієнтиром для людей у Східній Європі, на заміну йому прийшли неолібералізм, європеїзація та глобалізація»⁴³.

Європейськість у контексті ідентичності – це сукупність різноманітних культурно-історичних надбань, єдність у різноманітті, метою якої є реалізація подібних цінностей, заснованих на демократії, співіснуванні та співпраці,

---

⁴² Lewis J. Religion and Culture in Eastern Europe. *European Judaism: A Journal for the New Europe*. 3(2), 39–46. 1968. URL: <http://www.jstor.org/stable/41442242> (дата звернення: 02.09.2022)

⁴³ Müller M. Goodbye, Postsocialism! *Europe-Asia Studies*. 71 (4): 533–550. 2019. URL: doi:10.1080/09668136.2019.1578337. (дата звернення: 02.09.2022)

незважаючи на національні, релігійні та економічні відмінності. Сучасна ідея інтеграції форсована глобалізацією. Держави об'єднуються, щоб захистити свої економічні та культурні інтереси, і, незважаючи на конфлікти між собою, вони шукають ефективні рішення, усувають прикордонні бар'єри, прагнуть уніфікувати законодавство та валюту і полегшують потік інформації, зберігаючи суверенітет. З іншого боку, сильна Західна Європа починає нав'язувати свої рішення економічно слабшим державам-членам, змушує дотримуватись вимог і погрожує санкціями. Соціально-політичні зміни на міжнародному рівні, натхненні ідеєю об'єднання, мають сильний і помітний вплив на культурну співпрацю в Європі ⁴⁴.

Європейські культурні кола назвали Східне партнерство найбільшим провалом Євросоюзу через політичну та економічну спрямованість проекту. У жодному документі, що описує напрями співпраці, не зустрічаються такі слова, як «культура», «мистецтво», «культурна співпраця» чи «культурний діалог», які є основними інструментами суспільного розвитку, що, зрештою, є метою проекту. Культурна співпраця в рамках Східного партнерства пропонує такі проекти як Креативна Європа та Erasmus+. Проте зазначені ініціативи залишаються під контролем інституцій ЄС, а сфера їх дії обмежена невеликою кількістю організацій, які співпрацюють ⁴⁵.

Країнам Східного партнерства потрібен час для трансформації, тому культурна співпраця, розбудова взаєморозуміння та поваги до різноманітності створює найбажанішу основу для ідеї об'єднаної Європи, відкриваючи можливості для співпраці в інших сферах. Митці Польщі, Німеччині, Білорусі та Україні, виступають за культурну співпрацю як ключовий елемент процесів інтеграції та демократизації. Багато важливих європейських культурних організацій, а саме Європейський культурний фонд, ERSTE Stiftung, Robert Bosh Stiftung, MitOst, взяли за організацію довгострокових проектів, пов'язаних з професійною та практичною освітою. Варто згадати проект

---

⁴⁴ Deru J. P. Kształtowanie się sieci współpracy kulturalnej w Europie: wyzwania i trendy. 2018. URL: http://www.culturecongress.eu/ngo/ngo_bestpractice_deru (дата звернення: 02.09.2022)

«Тандем», який підтримує довгострокову співпрацю, розвиток знань і можливості для культурної співпраці Східної та Західної Європи, або проект «Простори», підтриманий програмою «Культура для Східного партнерства» та реалізований у 2011–2014 рр., які охоплювали молодь Кишинєва, Києва, Тбілісі та Єревана⁴⁶.

Польща, приєднавшись до структур Європейського Союзу, підтримує країни Східної Європи політично, соціально та економічно, а також бореться за розширення Союзу в цьому напрямку. Уряд відкрив спеціальні механізми фінансування в Міністерстві закордонних справ (програма «Польська допомога»), програма «Культури та національної спадщини» для співпраці Східного партнерства разом із неурядовими організаціями. Політику польського уряду щодо Східного партнерства реалізовували, зокрема Фонд солідарності PL, Польсько-американська фундація свободи, Фундація «Освіта для демократії». Усі ці організації є частиною спектру заходів, які проводяться з метою усвідомлення владою Європейського Союзу необхідності зосередитися на розвитку культури та культурного співробітництва як невід'ємних елементів процесів демократизації Східної Європи. Співпраця в спільному культурному просторі за участю країн ЄС, а також тих, хто не входить до Шенгенської зони, можлива лише завдяки уніфікації культурних середовищ⁴⁷.

Такі програми Європейського Союзу, як Креативна Європа, Східне партнерство та Союз для Середземномор'я, є важливим джерелом допомоги для організацій, готових діяти в розширеному європейському культурному просторі. Важливою проблемою є відсутність справжньої зацікавленості у вирішенні транснаціональних викликів через співпрацю чи у будь-який інший двосторонній спосіб. Деякі організації не готові долати мовні бар'єри чи керувати складними проектами. Співпраця з іноземними партнерами часто є

---

⁴⁶ Project «EU-Eastern Partnership Culture & Creativity Programme». URL: <https://www.culturepartnership.eu/en> (дата звернення: 02.09.2022)

⁴⁷ Rindzevičiūtė E. Transforming cultural policy in Eastern Europe: the endless frontier. 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10286632.2021.1873972> (дата звернення: 02.09.2022)

вимушеною, а тому здійснюється переважно з метою отримання ресурсів ЄС, які неможливо отримати від національних органів влади⁴⁸.

В своїй політиці «м'якої сили» Європейський Союз більше покладається не на активну політику дій, а скоріше на привабливість власної моделі. Таку ідею «нормативної сили» запропонував І. Меннерс та наголосив на ідейній природі влади ЄС на протипагу матеріальним стимулам. Згідно з його визначенням, «нормативна сила» просуває універсальні норми, засновані на моральних цінностях, щоб формувати глобальну політику. На додачу до зразковості ЄС виокремлюють також його «трансформаційну силу», яка діє вже після «нормативної сили» змушуючи інших акторів змінюватись та, наприклад, прагнути членства в Союзі⁴⁹.

Іншим актором, що здійснює багаторівневий вплив в регіоні Східної Європи є Російська Федерація, потенціал «м'якої сили» якої як інструментарію зовнішньої політики формується її парадоксальним статусом на міжнародній арені. Росія є великою державою, що занепадає, представляючи «старий світ» уособленням її місця в Раді Безпеки ООН і арсенал ядерної зброї, обидва успадковані від Радянського Союзу. У той же час Росія може виглядати, за певних умов, як потужна регіональна сила, яка будує «новий світ» БРІКС, будуючи альтернативи нинішнім міжнародним інституціям. Цей подвійний статус відтворюється в двосторонній стратегії Росії: ізоляція та Реконкіста. Ця подвійна стратегія спрямована на те, щоб виграти час, щоб зміцнити претензії Росії на статус великої держави або принаймні змінити глобальний баланс у цьому напрямку⁵⁰.

Російська «м'яка сила» тлумачиться російськими представниками як контр-м'яка сила, реагування та оборонний крок проти «м'якої сили» США та Європи. Контр-м'яка сила Росії — мікротаргетування. Це добре відома

---

⁴⁸ Network Solutions For Cultural Cooperation In Europe. The European Forum for the Arts and Heritage. URL: <http://creart-eu.org/sites/default/files/studies-articles/NETWORK%20SOLUTIONS%20FOR%20CULTURAL%20COOPERATION%20IN%20EUROPE.pdf> (дата звернення: 22.08.2022)

⁴⁹ Manners I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?, *Journal of Common Market Studies*. 2002. 40(2): 235-258.

⁵⁰ Laruelle M. Isolation and Reconquista: Russia's Toolkit as a Constrained Great Power. 2018. *Russia Matters*.

маркетингова тактика, яка персоналізує рекламні кампанії на основі збору демографічних, географічних і психографічних даних, які передбачають купівельні звички, а також цінності та інтереси. З розквітом соціальних медіа мікротаргетування також є найпоширенішою технікою у виборчих кампаніях.

Застосовуючи вплив на зовнішню політику, мікротаргетування означає не спробу охопити широку світову аудиторію через звернення до деяких добре визначених груп, чії особливості теоретично схиляють їх бути більш сприйнятливими до стратегічних наративів Росії⁵¹.

Підхід заснований на історії та культурі Росії націлений, цілком природно, на російські меншини за кордоном через ідею спільного членства в «русском мире». Наприклад, така політика застосовується для тих, хто живе в «ближньому зарубіжжі» зокрема в Східній Європі, де громадяни можуть обирати між репатріацією співвітчизників до Росії (900 000 з моменту запуску державної програми 2006 року) та залишатися на батьківщині й отримувати культурну, іноді політичну підтримку з боку Росії. Їх також запрошують знову інвестувати у свою російськість, беручи участь у культурних заходах, підтримуючи імідж Росії за кордоном та інвестуючи фінансові кошти в Росію. Ключовими інституційними та фінансовими векторами цієї першої ніші тут виступають Росспівробітництво та фонд «Русский мир»⁵².

Офіційною метою Фонду є популяризація російської мови, яка є національним надбанням Росії та невід'ємним компонентом російської і світової культури, а також підтримка російськомовних дослідницьких програм за кордоном. При цьому, у переліку завдань, окрім популяризації мови, методик викладання, доступу до російських освітніх продуктів, підтримки викладачів російської мови, є і більш глобальні:

---

⁵¹ Simons G. Russian Public Diplomacy in the 21st Century: Structure, Means and Message. *Public Relations Review*, Vol. 40, No. 3, 2014, pp. 440-449.

⁵² Wawrzonek M. Ukraine in the “Gray Zone”: Between the “Russkiy Mir” and Europe. *East European Politics and Societies*. URL: 2014. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=904367> (дата звернення: 22.08.2022).

- Сприяння поширенню інформації про сучасну Росію та "співвітчизників" з метою формування прихильної громадської думки у світі про Росію.
- Надання підтримки російським діаспорам за кордоном, збереження їх самобутності, а також збереження російської мови як засобу міжнаціонального спілкування.
- Підтримка російськомовних засобів масової інформації, спрямованих на досягнення цілей Фонду.
- Взаємодія з Російською Православною Церквою та іншими конфесіями у справі популяризації російської мови та культури⁵³.

Роль РПЦ є іншим хорошим прикладом цього «моралістичного інтернаціоналу» під керівництвом Росії. Релігійні ідеї та культурна пам'ять є одним із найефективніших інструментів російського арсеналу «м'якої сили», оскільки православні християнські цінності важливі для значної частини населення країн Східної Європи, а меседжі релігійних кіл мають великий вплив на населення. Кремль використовує цю особливість суспільств і представляє Захід як проповідника порочної «ліберальної» ідеології, якій протистоїть консервативна Росія, що захищає традиційні цінності.

Хоча, наприклад, завдяки різноманітним державним програмам, у рамках яких відбуваються зустрічі духовенства Грузії з Євросоюзом і НАТО, кількість негативних посилів духовенства на адресу західних інституцій значно зменшилася. Іншим прикладом є отримання Томосу УПЦ КП в 2019 році. Зважаючи на високу політизованість церковного життя в Україні після 2014 року, оцінки частки прихильників Київського патріархату серед населення України суттєво різнилися: від 25 % до 45 %. При цьому частка УПЦ МП оцінювалась у 16-39%, УГКЦ – 11-21%, Українська автокефальна православна

---

⁵³ Російський прапор буде там, де є російська мова»: Фонд «Русский мир». Український інститут. 2022. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/fond_russkyj-myr_analitychna-zapyska_-2-chastyna.pdf?fbclid=IwAR3UydhXtjdoPBP_wfXOE42_3ZBdRV41Ce42uVXwWiJHULva09p29CK8Qg (дата звернення: 22.08.2022).

церква – 2-4%⁵⁴. Отже, російський культурний наратив все ще є потужним та відіграє важливий фактор у пропагандистській стратегії Кремля.

Зовнішньополітичний наратив періодично змінювався і був більш реакційним. Спочатку більше уваги приділялося вихованню скепсису щодо західних інституцій. Членство в НАТО представлялося неможливим, а відносини з Європейським Союзом – безперспективними. Після значного прогресу у відносинах між ЄС і Грузією, Україною та Молдовою (Угода про асоціацію та лібералізація візового режиму) основний акцент було зміщено на ціннісну невідповідність інтеграції з ЄС. Події в Європейському Союзі не залишилися непоміченими – економічні проблеми Греції, вихід Великої Британії з Європейського Союзу, опозиція польського уряду європейським інституціям використовуються, щоб показати неефективність Європейського Союзу як інтеграції.

У випадку з НАТО зберігся один постійний меседж – наскільки далеким і небезпечним є вступ до Північноатлантичного альянсу. Це повідомлення повільно, але ефективно впливає на населення країн Східної Європи. Після анексії Криму та військових операцій Росії в Сирії, НАТО зображується як невігідний і статичний військовий альянс, а агресивна військова експансія Росії використовується як доказ переваги над НАТО. Також порівнюються дії НАТО та Росії та проводяться паралелі (Сербія-Україна, Лівія-Сирія, втручання США в країни Близького Сходу).

Паралельно з «м'якою силою» та посиленням її впливу політика «жорсткої сили» спрямована на підтримку почуття страху та напруги серед населення. Так війна в Україні або ж постійні військові навчання на окупованих територіях в Грузії є різким сигналом про те, що Росія готова в разі потреби застосувати «жорстку силу». Крім того, різні типи угод про співпрацю з сепаратистськими урядами підкреслюють той факт, що Росія продовжує ігнорувати принципи міжнародного права і таким підходом намагається довести свою силу. Тому

---

⁵⁴ Соціологи: 44% українців відносять себе до УПЦ. BBC. 2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/04/150409_ru_s_religion_opinion_poll (дата звернення: 22.08.2022).

участь Росії у військових діях (Сирія, Україна) є одним із потужних інструментів пропаганди⁵⁵.

Зростання неліберального правління, яке визначається як зменшення громадських свобод, концентрація влади в руках сильного харизматичного лідера і політичне зазіхання на пресу та судову автономію, як, наприклад, в Білорусі часто представляється в літературі як продукт «м'якої сили» Росії⁵⁶. Але навіть якщо місцеві лідери можуть позитивно посилатися на Володимира Путіна як на приклад і джерело натхнення, то зростання неліберального управління не можна тлумачити як прямий результат «м'якої сили» Росії, натомість його слід розглядати як продукт внутрішніх протиріч. Те, що Росія може виграти від впливу на місцеве управління, не означає автоматично, що вона має можливість поширювати свою модель за кордоном. Однак що вона може зробити, так це запропонувати широкий спектр «послуг» неліберальним режимам, починаючи від військового обладнання та радників, інформаційної підтримки та офшорних механізмів до інвестицій у місцеву економіку, які не піддаються типовому західному аналізу витрат і вигод.

В першу чергу всі риси російської пропаганди в країнах Східної Європи направлені всередину самого російського суспільства, яке переміщаючись в глобалізованому світі поширює ті ж самі ідеї. А серед значної частини російської громадськості існує ідея про те, що ліберальна демократія неспроможна гарантувати соціальний порядок, і що ліберальний світовий порядок неспроможний бути рівноправним, справедливим та універсальним.

2.2. Публічна дипломатія Росії та ЄС в регіоні

---

⁵⁵ Audinet M. Russia's Public Diplomacy: Evolution and Practice, Cham: Palgrave Macmillan. 2020. Vol. 3, No. 166-167, pp. 165-177.

⁵⁶ Ademmer E., Delcour L., Wolczuk K. Beyond Geopolitics: Exploring the Impact of the EU and Russia in the Contested Neighborhood. *Eurasian Geography and Economics*. 2016. (1): 1–18. URL: <https://doi.org/10.1080/15387216.2016.1183221>. (дата звернення: 22.09.2022)

Публічну дипломатію можна розуміти як зусилля, спрямовані на вплив та залучення за допомогою позитивного дискурсу про конкретну країну аудиторії в інших частинах світу. Основні види діяльності, які зазвичай використовують в публічній дипломатії, включають адвокацію через різні типи ЗМІ (включаючи посилення уваги до соціальних медіа, таких як Twitter протягом останнього десятиліття), створення міжнародних медіа-інституцій (таких як CNN, BBC, Russia Today або Al Jazeera), залучення у культурному, науковому чи освітньому обміні та просуванні культури через перформативні покази⁵⁷. Тим не менш, важко визначити точний показник ефективності публічної дипломатії. Базове визначення публічної дипломатії оцінювало її ефективність через аналіз того, як зовнішній політиці сприяє трансформація «громадської думки, переконань, поведінки, очікувань, перспектив тощо»⁵⁸. Тим не менш, публічна дипломатія сама по собі не може вважатися надійним заходом для ефективної зовнішньої політики⁵⁹. Навпаки, вона має потенціал для сприяння діалогу, який може допомогти учасникам дізнатися про поведінку, цінності та інтереси одне одного, і таким чином зменшити притаманну напругу⁶⁰.

Очевидно, що публічна дипломатія Європейського Союзу має на меті сформулювати те, як міжнародні актори сприймають його, і завдяки цьому посилити його загальну позицію у світовому порядку. Центральним для іміджу, який створює ЄС, є ідея, що він представляє окремий тип суб'єкта світового порядку, який є космополітичним і орієнтованим на принципову поведінку. Замість того, щоб бути сформованою військовою силою, ЄС виглядає як прогресивний міжнародний актор, керований необхідністю переконати інших міжнародних акторів поводитися етично. Інший ключовий аспект пов'язаний з успіхом європейської інтеграції, яка зберегла мир на європейському континенті

---

⁵⁷ Cowan, G., Cull N. J. Public Diplomacy in a Changing World. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 2008.616 (1 (March 1)): 6–8.

⁵⁸ Pratkanis A. «Public Diplomacy in International Conflicts: A Social Influence Analysis.» In *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. 2008. Edited by N. Snow and P. M. Taylor, 111–153. 1st ed. New York: Routledge.

⁵⁹ Berridge G. R. *Diplomacy: Theory and Practice*. 2015. 5th ed. Houndmills, Basingstoke ; New York, NY: Palgrave Macmillan.

⁶⁰ Cull N. J. *Public Diplomacy: Seven Lessons for Its Future from Its Past*. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2010. 6 (1 (February 1)): 11–17.

понад півстоліття, а також досягла високих рівнів економічного розвитку та добробуту. Незважаючи на те, що Європейський Союз намагається позиціонувати себе як зразок, він також підтримує високі вимоги до вступу в інтеграцію. За допомогою цієї стратегії брендингу Союз прагне заручитися підтримкою третіх сторін для свого лідерства у вирішенні питань, які він вважає ключовими пріоритетами міжнародного порядку денного: наприклад, зміна клімату, права людини, війна в Україні⁶¹.

Протягом останнього десятиліття Європейський Союз все більше зосереджувався на наданні волі та автономії державам-членам у різних частинах світу, репрезентуючи при тому саме європейську форму інтеграції. Зі зміною стійкості у зовнішній політиці ЄС, про яку свідчить Глобальна стратегія 2016 року⁶², ЄС використав свої засоби публічної дипломатії, щоб взаємодіяти з місцевими громадами та дозволити їм вибудовувати стійкість «знизу вгору». Проте місцевим гравцям довелося пристосуватися до цінностей і риторики ЄС, щоб мати можливість з ним співпрацювати. ЄС прагне сформувати значення, ідентичність та риси громадянського суспільства. Подібно до зовнішньої політики ЄС, його підхід до публічної дипломатії підринається ширшими питаннями щодо координації та узгодженості. Ключовим викликом для публічної дипломатії Європейського Союзу є його здатність координувати повістки, які надсилаються державами-членами та установами. Ця ситуація відображає різноманіття поглядів, які лежать в основі зовнішньої політики ЄС (і особливо відносин з Росією). Здатність ЄС досягти узгодженості також ускладнюється обмеженими ресурсами, які він має в своєму розпорядженні для розробки власних повідомлень та координації дій держав-членів чи інституцій.

Дискурс публічної дипломатії ЄС значною мірою зосереджується на конструюванні та відтворенні певного образу себе, який випромінює

---

⁶¹ Dimitrova A. L. and Pridham G. 'International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: The Integration Model and its Limits', *Democratization*. 2005. 11(5): 91-112.

⁶² Nitoiu C., Simionov L. A New Business as Usual? the Impact of the «Resilience Turn» on the EU's Foreign Policy and Approach Towards the Eastern Neighbourhood.. *Journal of Contemporary European Studies*. 2022. no. January 6: 1–13. URL: <https://doi.org/10.1080/14782804.2021.2023484>. (дата звернення: 26.09.2022)

винятковість цінностей, які лежать в основі Союзу⁶³. Публічна дипломатія зосереджена на розбудові співпраці з третіми сторонами, має, принаймні теоретично, потенціал впливати на збереження дихотомії конфлікту та співпраці у відносинах між ЄС і Росією. Варто зосередитися на стратегіях, які лежать в основі побудови стратегій впливу ЄС на Східну Європу, що дозволяє нам оцінити ступінь залучення ЄС. Як зазначалося раніше, Європейський Союз більше зосереджується на увічненні та зміцненні свого власного сприйняття себе як сили добра, яка просуває демократичні цінності в усьому світі. Діалог через публічну дипломатію може відкрити простір для розвитку співпраці у відносинах ЄС та східноєвропейських країн. Слід зазначити, що після повномасштабного російського вторгнення в Україну в 2022 році такий рівень співпраці набуває нового значення⁶⁴.

Попри те, що Союз насамперед зосереджений на просуванні власної «позитивної моделі», чи не найважливішою частиною його публічної дипломатії саме в Східній Європі є впровадження політики боротьби з дезінформацією. Оскільки одним із засобів впливу Росії на населення Східної Європи є викривлене зображення «європейських цінностей». ЄС вперше звернувся до дезінформації як до пріоритетного питання з міркувань безпеки. Після анексії Криму в лютому 2014 року Росія продемонструвала, що дезінформація є ключовим методом гібридної війни. У відповідь на заяви невеликої групи зацікавлених держав-членів Європейська Рада «наголосила на необхідності кинути виклик поточним кампаніям дезінформації Росії» в березні 2015 року⁶⁵.

Результатом цього поштовху стало створення робочої групи East StratCom у складі Відділу стратегічних комунікацій EEAS. Цільову групу було створено для ефективної комунікації та просування політики ЄС щодо східного сусідства; зміцнення загального медіа-середовища у східному сусідстві та

---

⁶³ Nitoiu C., Pasatoiu F. Hybrid Geopolitics in EU-Russia Relations: Understanding the Persistence of Conflict and Cooperation. *East European Politics*. 2020. 36 (4): 499–514.

⁶⁴ Wiseman G. «Public Diplomacy and Hostile Nations.» *The Hague Journal of Diplomacy*. 2019.14 (1–2 (April 22)): 134–153.

⁶⁵ European Council Conclusions on External Relations. European Council. 19 March 2015. URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2015/03/19-20/>. (дата звернення: 26.09.2022)

державо-членах, зокрема шляхом підтримки свободи ЗМІ та зміцнення незалежних ЗМІ; і покращення спроможності ЄС прогнозувати, реагувати на дезінформаційну діяльність Росії⁶⁶.

Багато спостерігачів сподівалися, що робоча група East StratCom знайде докази того, як дезінформація, спонсорована російською державою, проникла в дебати західних ЗМІ, і підтримає громадянське суспільство, щоб протистояти цьому.¹⁶ Цільова група проводить щотижневий огляд прокремлівської дезінформації, націленої на Захід, як головний продукт на веб-платформі EUvsDisinfo, а її база даних містить понад 8000 прикладів дезінформації⁶⁷. Після трьох років фінансування від Європейського парламенту його команда наразі зросла до шістнадцяти співробітників у сферах моніторингу ЗМІ та стратегічних комунікацій.

ЄС також намагався співпрацювати з приватними компаніями, щоб допомогти зупинити хвилю ворожої дезінформації. У вересні та жовтні 2018 року він запустив Кодекс практики щодо дезінформації разом із дорожніми картами для впровадження від партнерів у приватному секторі. Цей кодекс діяв впродовж 12 місяців протягом випробувального періоду (який охоплював вибори до Європейського парламенту в травні 2019 року) і став експериментом із добровільного саморегулювання технологічної галузі.

Підписанти взяли зобов'язання в п'яти сферах: онлайн-реклама, політична реклама, цілісність послуг, прозорість для споживачів і прозорість для дослідників⁶⁸. Партнери з приватного сектору опублікували звіти з детальним описом своїх дій щодо подолання дезінформації. Проте підписанти самі звітували про свій прогрес, а тому ця інформація не була перевірена зовнішнім органом. Уроки, отримані з цього процесу, будуть використані для подальшого

---

⁶⁶ Action Plan Against Disinformation. High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy December 5, 2018, 4. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/eu-communication-disinformation-euco-05122018_en.pdf. (дата звернення: 26.09.2022)

⁶⁷ EUvsDisinfo. European Union East StratCom Task Force. URL: <https://euvsdisinfo.eu>. (дата звернення: 26.09.2022)

⁶⁸ EU Code of Practice on Disinformation. European Commission, September 26, 2018. URL: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=54454. (дата звернення: 26.09.2022)

розвитку політики ЄС у цій сфері. Нещодавня стаття Інституту Карнегі детально описує найважливіші з них⁶⁹.

У грудні 2018 року Європейська комісія запустила свій План дій проти дезінформації, який залишається ключовим стовпом політики ЄС, надавши повноваження декільком оперативним інструментам. Цей захід поставив дезінформацію в контекст гібридних загроз і підкреслив роль стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішніх справ (ЄСЗС) «як пріоритетного поля для подальшої роботи»⁷⁰. У плані дій наголошено на чотирьох напрямках роботи: покращення спроможності інституцій ЄС виявляти, аналізувати та викривати дезінформацію; посилення скоординованої та спільної відповіді на дезінформацію; мобілізація приватного сектору для боротьби з дезінформацією; а також підвищення обізнаності та підвищення стійкості суспільства. Він запропонував зберегти мандат Оперативної групи East StratCom та переглянути мандати Оперативних груп Західних Балкан і Півдня. План дій рекомендував розширення їхніх ресурсів і можливостей, а також створення системи швидкого сповіщення для посилення координації між установами ЄС, державами-членами та іншими відповідними міжнародними мережами. Також запропоновано ініціативи у сферах стратегічних комунікацій, медіаграмотності та якісної журналістики.

ЄСЗС запустила систему швидкого оповіщення в березні 2019 року, щоб забезпечити спільну обізнаність про ситуацію, пов'язану з поширенням дезінформації в державах-членах ЄС, а також розробку спільних заходів реагування⁷¹. Система складається з елементарної платформи для обміну інформацією, а також мережі контактних пунктів у різних державах-членах ЄС. Система швидкого оповіщення призначена для підключення до існуючих можливостей моніторингу в реальному часі всередині та за межами ЄС таких

---

⁶⁹ Pamment J. EU Code of Practice on Disinformation: Briefing Note for the New European Commission. Carnegie Endowment for International Peace, March 3, 2020.: <https://carnegieendowment.org/2020/03/03/eu-code-of-practice-on-disinformation-briefing-note-for-new-european-commission-pub-81187>.

⁷⁰ Action Plan Against Disinformation. High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/54866_en (дата звернення: 26.09.2022)

⁷¹ Factsheet: Rapid Alert System. European External Action Service, March 2019. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/ras_factsheet_march_2019_0.pdf. (дата звернення: 29.09.2022)

інститутів як Центр координації реагування на надзвичайні ситуації та Ситуаційну кімнату ЄСЗС, а також Механізм швидкого реагування G7 та Організацію Північноатлантичного договору, хоча ця мета реалізована лише частково. Таким чином, система, принаймні теоретично, є важливою платформою для обміну інформацією з міжнародної точки зору.

Поки що відносно небагато залучених держав-членів ЄС обмінюються інформацією через систему швидкого сповіщення. Основні відмінності в тому, як країни-члени бачать загрозу дезінформації, відображаються у використанні платформи. Зокрема, відсутність довіри між державами-членами призвела до низького рівня обміну інформацією та взаємодії. Успішним аспектом видається мережа та стосунки, сформовані серед груп однодумців. Регулярні зустрічі проводяться з початку 2019 року.

Місії зі спостереження за виборами, пов'язані з ЄС, також відіграють певну роль. У жовтні 2019 року Європейська Рада оприлюднила документ під назвою «Висновки Ради щодо демократії», в якому відзначено нові виклики демократії, що виникають у всьому світі⁷². До них належать підрив демократичних процесів та інститутів, низький рівень довіри, звуження демократичного простору для громадянського суспільства, збільшення порушень прав людини та основних свобод, а також маніпуляції за допомогою онлайн-технологій. Останній пункт включає питання дезінформації, мови ненависті, конфіденційності та фінансування кампаній. Європейська Рада взяла на себе зобов'язання зміцнювати можливості ЄС для розбудови демократії в усьому світі, включаючи просування інструментів, створених для пом'якшення наслідків онлайн-втручання під час виборів.

Як перший крок, місії зі спостереження за виборами ЄС та його держав-членів розробляють методологію моніторингу політичних кампаній в Інтернеті. Крім того, це створить основу для підтримки ЄС для зміцнення потенціалу

---

⁷² Democracy: EU Adopts Conclusions. European Council, October 14, 2019. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/10/14/democracy-eu-adopts-conclusions>. (дата звернення: 29.09.2022)

досліджень, моніторингу та нагляду в академічних колах і громадянському суспільстві третіх країн.

На додаток до вищезазначених заходів, Європейська комісія також розробляє дві важливі нові політики. По-перше, вона готує План дій щодо європейської демократії на 2020–2024 роки, який містить конкретні зобов'язання щодо поширення цінностей ЄС у всьому світі. Ймовірно, це включатиме значні політичні зобов'язання на перетині дезінформації, захисту виборів, цифрових технологій і державно-приватного партнерства. У зв'язку з цим у ньому будуть визначені наступні кроки для розвитку Кодексу практики та Плану дій проти дезінформації. По-друге, спираючись на існуючі правила електронної комерції, ЄС готує Закон про цифрові послуги⁷³. Серед іншого, цей захід встановлює регулятивні повноваження для ЄС щодо цифрових платформ, які, ймовірно, включатимуть повноваження щодо регулювання та аудиту щодо дезінформації в Інтернеті.

Російська медіа-сила ж зросла в 2008 році, коли російська еліта зрозуміла, наскільки їхня держава відстає в міжнародних ЗМІ. Західне висвітлення війни в Грузії поклало всю провину на Росію і критично зашкодило тому, що В. Путін сприймав як свій особистий авторитет серед західних лідерів. Було прийнято рішення про ребрендинг і перепрофілювання Russia Today. Спочатку створений на початку 2000-х років як «інструмент м'якої сили», який просуватиме сучасну Росію як місце для інвестицій, RT був «озброєний» і перетворений на стратегічний інструмент протидії пропаганді. Завдяки особистій участі Володимира Путіна в просуванні каналу та, можливо, поглибленій співпраці з розвідкою СВР/ГРУ, RT став частиною зовнішньополітичного апарату Росії⁷⁴.

Сьогодні RT керують піар-фахівці, кілька спадкоємців Департаменту «А» та команда цинічних журналістів, а також цифрові професіонали, які очолюють та керують соціальними медіа. Ця команда створювала та підтримувала зв'язки

---

⁷³ Legislative Train Schedule: A New Push for European Democracy. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-european-democracy-action-plan>. (дата звернення: 29.09.2022)

⁷⁴ Bildt C. Russia, the European Union, and the Eastern Partnership, European Council on Foreign Relations. 2015. URL: http://www.ecfr.eu/page/-/Riga_papers_Carl_Bildt.pdf. (дата звернення: 03.10.2022)

з новим «альтернативно-правим» інформаційним простором у США, ультраправими в Європі та крайніми лівими мережами в Латинській Америці. Цифрова стратегія RT включає такі компоненти:

- Надання варіантів трансляції для репортажів з гарячих точок викривлюючи реальність, як це почалось з 2013 року на Майдані в Україні й надалі створило дві паралельні реальності, одна з яких та, що транслюється російськими ЗМІ.

- Участь у розповсюдженні будь-якої історії (справжньої, фальшивої чи вигаданої), яка завдасть шкоди державним інститутам чи проєвропейській політиці, або приведе до думки, що населення відчуває чужість до ЄС, як до протилежного православним цінностям.

- Розповсюдження фейків і сконструйованих історій, які потім відтворюють ЗМІ. RT і Sputnik працюють як «двигуни легітимації» для багатьох альтернативно-правих фейків. Мережі розповсюдження, такі як Drudge Report, Breitbart або Infowars, також беруть оригінальні історії RT. Згодом вони можуть пробитися в мейнстрім. Приклад: до 2012-2013 років не було жодних ознак інтересу ЗМІ США до сучасної російської військової техніки. У 2013 році російські державні ЗМІ почали поширювати повідомлення про драматичні прориви російської військової промисловості. Після того, як у 2015-2016 роках RT співпрацював із дистриб'юторськими мережами Breitbart/Drudge, ця комунікаційна кампанія потрапила в ЗМІ США. Сьогодні страх перед «кращою російською зброєю, яка лякає армію США» можна знайти в багатьох американських ЗМІ. Ця кампанія прискорилося з російською експедицією до Сирії, де російська армія створює «демонстраційні відео», які можуть здатися вражаючими для певної аудиторії.

- Маргінальні та альтернативно-праві мережі зі свого боку виступають «легітимними джерелами» для RT, а потім повертаються до російськомовних ЗМІ. RT регулярно цитує Infowars, наприклад, як надійне та законне джерело.

Деякі з цих практик виконуються вручну та вимагають людського контакту, а деякі є алгоритмічними, тобто вони виконуються механізмами

агрегації, які повторно публікують і змінюють призначення кожного елемента, що містить певні слова чи теги. Моделі розподілу були досліджені й повідомлені американськими дослідниками Йокаєм Бенклером із Гарвардського центру Беркмана та Мережевою лабораторією Девіда Лейзера Північно-східного університету. Обидва дослідження визнали участь RT/Sputnik у розповсюдженні, «перевірці» та розширенні присутності численних фейкових історій і створених містифікацій, а також те, як вони існують у співзалежних відносинах із американськими альтернативно-правими сайтами.

Тим часом навколо України також посилюється кремлівська дезінформація, спрямована на створення дуже оманливого враження про Росію в оточенні, в оточенні НАТО та Заходу, які цинічно штовхають Україну до конфлікту з Росією. У прокремлівських наративах Київ зображують як маріонетку, керовану розпалюваним Заходом і яка готує провокацію для початку військової операції з метою повернення власної території.

Крім того, що такі наративи є фундаментально неправильними, вони посилюють напругу, спрямовані на створення невизначеності та плутанини в суспільстві та на створення небезпечних приводів для ескалації дій. У рамках боротьби з кампаніями дезінформації, що походять від прокремлівських ЗМІ, експерти виявили та розвінчали понад 5000 випадків, спрямованих проти України⁷⁵, а також викрили сім найпоширеніших і найнебезпечніших міфів про Україну⁷⁶.

Згідно з нещодавнім дослідженням «Еволюція російських наративів про Україну та їх експорт в український медіа-простір», ці дезінформаційні атаки мають три основні напрямки:

1) дезінформація, спрямована на внутрішню російську аудиторію з метою створення іміджу України як ворога та отримання соціального мандату на реалізацію агресивної зовнішньої політики Росії;

---

⁷⁵ The Kremlin's Main Target Of Disinformation. EuvsDisinfo. 2021. URL: <https://euvsdisinfo.eu/the-kremlins-main-target-of-disinformation/>. (дата звернення: 29.09.2022)

⁷⁶ Disinformation About The Current Russia-Ukraine Conflict – Seven Myths Debunked. EuvsDisinfo. 2022. URL: <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-about-the-current-russia-ukraine-conflict-seven-myths-debunked/> (дата звернення: 29.09.2022)

2) дезінформація, спрямована на українську аудиторію з метою розколу та дестабілізації суспільства та примусу його до миру на умовах Кремля;

3) дезінформація, спрямована на міжнародну аудиторію з метою легітимізації зовнішньої політики Росії, консолідації впливу Кремля на територіях, які він вважає зоною свого впливу, та досягнення визнання Криму територією Росії, що призведе до послаблення санкцій Заходу⁷⁷.

У таких умовах Європейський Союз тісно співпрацює з українською владою та громадянським суспільством, щоб надавати технічну та фінансову підтримку, щоб допомагати у боротьбі з маніпулюванням інформацією та іноземним втручанням. Нещодавно створений Український центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки вже показав хороші результати в перші місяці роботи і буде розвиватися далі. Україна може й надалі розраховувати на Європейський Союз у цій сфері.

Боротьба з пропагандою та «об'єктивне» зображення є інструментом «м'якої сили» притаманним не лише Європейському Союзу. Це також головна форма публічної дипломатії Росії – позиціонування концепції «русского мира» та взаємодія напряму з населенням. У липні 2012 року президент Путін визначив «м'яку силу» як «пропагування своїх інтересів і політики через переконання та створення позитивного сприйняття своєї країни не лише на її матеріальних досягненнях, але й на її духовній та інтелектуальній спадщині». Він встановив міцний зв'язок між «м'якою силою» та ефективною системою публічної дипломатії. На його думку, цілком правомірно розглядати концепцію публічної дипломатії як систему стратегічних поглядів, спрямованих на формування позитивного іміджу країни за кордоном через реалізацію багаторівневої інформаційно-пропагандистської політики. Основними напрямками цієї політики є зовнішня культурна політика, культурна дипломатія, інформаційне та ідеологічне просування, освітні програми обміну, залучення широкого кола неурядових організацій та інших громадських інституцій, корпоративного

---

⁷⁷ With tensions rising at our eastern borders, unity remains our strength. High Representative Of The European Union. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/tensions-rising-our-eastern-borders-unity-remains-our-strength_en (дата звернення: 29.09.2022)

сектору. Більш того, на відміну від традиційної дипломатії, публічна дипломатія адресована безпосередньо громадськості. У цьому її сила та ефективність⁷⁸.

Зусилля щодо розвитку публічної дипломатії та здатності Росії накопичувати потенціал «м'якої сили», як описано вище, покладаються на використання засобів масової комунікації з іноземною аудиторією для пояснення офіційної політики. Це відбувається на фоні того, що Росія вважає себе в невігідному становищі на міжнародній арені через поганий імідж і репутацію, які є результатом «браку розуміння» та «поганої» (необ'єктивної) інформації в глобальному інформаційному просторі. Створюється все більше інституцій, які спілкуються та формують стосунки з дедалі більшою кількістю людей в іноземній громадськості. Проте імідж Росії не покращився. Основна причина полягає в тому, що це стосується не культурної чи інтелектуальної спадщини та репутації Росії, а точніше недостатньої популярності її політики.

Нижченаведені установи є вибором різних установ і засобів, за допомогою яких Росія проводить публічну дипломатію в Східній Європі. Так Руссотрудничество було створено указом президента в 2008 році. Воно покликане служити координаційним центром для різних форм російської зовнішньої гуманітарної діяльності, яка включає підтримку російських «співвітчизників», які проживають за кордоном, «збереження російської культурної спадщини, популяризація російської культури і мови, освітнє і наукове співробітництво»⁷⁹.

Також були створені інші координаційні та сприяючі органи, як-от Російська рада з міжнародних справ, яка почала роботу в 2011 році. Вона «служує сполучною ланкою між державою, експертним середовищем, бізнесом і громадянським суспільством у пошуках зовнішньополітичних рішень». Фонд громадської дипломатії Олександра Горчакова. Він зазначає, що його головна мета: представлення громадськості правильної презентації Росії та її

---

⁷⁸ Putin, V. Speech at a meeting with Russian ambassadors and permanent representatives in international organisations, 2012. URL: <http://eng.kremlin.ru/transcripts/4145>. (дата звернення: 29.09.2022)

⁷⁹ The Kremlin Reinforces Russia's Soft Power in the CIS. Centre for Eastern Studies. 2008. URL: <http://archive.is/TAW5> (дата звернення: 29.09.2022)

національних культурних цінностей. Роль цієї організації полягає в тому, щоб виконувати організаційний та координаційний орган для інших НУО, що працюють у сфері міжнародних відносин. Місія Фонду полягає в тому, щоб сприяти розвитку публічної дипломатії, а також сприяти створенню сприятливого для Росії соціального, політичного та ділового середовища за кордоном⁸⁰. Дві вищезгадані організації покликані створити інтерактивний діалог з різними іноземні цільові групи та налагодити з ними стосунки, щоб мати можливість впливати на думки та уявлення про Росію. Це свідчить про те, що публічна дипломатія стає кращим методом, якому сприяє маркетинговий підхід до стосунків.

Висновки до розділу 2

Регіон Східної Європи характеризується величезним потенціалом для розгортання культурної політики як Європейського Союзу, так і Російської Федерації. Європейський Союз як інтеграційне об'єднання здійснює ідеологічний вплив на трансформацію східних сусідів з двох причин: принципи демократії, прав людини самого ЄС та створення простору безпеки поблизу власних кордонів. «М'яка сила» Союзу здебільшого полягає в його «нормативній» та «трансформативній» силах, що по-суті вже лежить в природі ЄС та здійснює хоч пасивний, проте дієвий вплив на східноєвропейські країни. Іншою стороною публічної дипломатії та співробітництва ЄС з державами регіону є активна дезінформаційна кампанія Європейського Союзу, яка вже свідчить про існування суперництва та дихотомії впливів в регіоні. Тому ЄС робить усе необхідне, щоб відвернути та зменшити російський вплив в регіоні.

«М'яка сила» Російської Федерації теж покладається на свої природні елементи, що складають «русский мир»: співвітчизників за кордоном, що по-суті є підтримкою діаспори; православну церкву, яка є досить поширеною в Східній

---

⁸⁰ Shakirov O. Russian soft power under construction. e-International Relations. 2013. URL: <http://www.e-ir.info/2013/02/14/russian-soft-power-under-construction/> (дата звернення: 29.09.2022)

Європі; радянську спадщину та ностальгію за СРСР. На думку російської політичної еліти ефективнішим є не загальний вплив на населення, а мікротаргетування та створення інформаційних кампаній направлених на конкретну зацікавлену аудиторію. Публічна дипломатія Росії спрямована на захисті власної правдивості та працює як відповідь на дезінформаційну кампанію ЄС зокрема через засоби масової інформації. Публічна дипломатія відрізняється ключовою роллю російської мови та її поширення, підтримки російськомовних досліджень за кордоном за допомогою російських фондів. На основі наведеного аналізу в таблиці викладено порівняння «м'якої сили» Російської Федерації та Європейського Союзу (Додаток 1).

РОЗДІЛ 3. «ЖОРСТКА СИЛА» ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

3.1. Політичне суперництво ЄС і Росії в регіоні

Хоча Європейський Союз налагодив відносини з республіками колишнього Радянського Союзу незабаром після проголошення ними незалежності в 1991 році, до завершення раунду розширення 2004 року вони сприймалися як далекі та стратегічно неважливі. Незважаючи на те, що Угода про партнерство та співробітництво з Україною та Молдовою була підписано в 1994 році, ці дві країни разом із Білоруссю вважалися у сфері російського впливу. У подібній ситуації перебували Грузія, Азербайджан та Вірменія, чії УПС були підписані в 1996 році та набули чинності в 1999 році.

Коли в 2004 році було започатковано Європейську політику сусідства у світлі перспективного великого розширення 2004 року, Росія не виявила великого інтересу до цієї ініціативи. Політика була розроблена відповідно до ліберальних ідей Європейського Союзу щодо демократичного та комерційного миру, виходячи з припущення, що посилені політична та економічна взаємозалежність може сприяти стабільності, безпеці та сталому розвитку як всередині ЄС, так і поза ним⁸¹.

Позиція Росії різко змінилася, коли в 2009 році Європейський Союз започаткував Східне партнерство, політику в рамках Європейської політики сусідства, спрямовану на шість країн пострадянського простору, з метою досягнення їх наближення до ЄС шляхом поглибленої співпраці та інтеграції на основі цінностей, норм і стандартів ЄС.

По-перше, завдяки підвищенню уваги до країн, розташованих між східним кордоном ЄС і західним кордоном Росії, Східне партнерство охоплює сферу, яку Росія з початку 1990-х років включила в свої офіційні зовнішньополітичні

---

⁸¹ Седляр Ю., Лимар М. «М'яка сила» Росії у контексті українсько-російських відносин. Історія. 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/344302713_M'aka_sila_Rosii_u_konteksti_ukrainsko-rosijskih_vidnosin (дата звернення: 29.09.2022)

документи під концепцію «ближнього зарубіжжя». Ця концепція може знайти місце лише в російському неореалістичному світі, оскільки передбачає ієрархічні відносини між державами, де «слабші» країни Східної Європи визначаються як стратегічна зона інтересів російської «великої держави». Ця концепція є настільки центральною для погляду Росії на Східну Європу, що її повторив президент Володимир Путін на початку свого першого мандату на початку 2000-х років (коли він назвав Східну Європу «сферою впливу» Росії та стратегічно життєво важливою для Росії)⁸².

По-друге, той факт, що ЄС активно просував ініціативу Східного партнерства після початку російсько-грузинської війни в серпні 2008 року, має двозначне повідомлення. Той факт, що висновки Європейської Ради у вересні 2008 року пов'язали засудження ЄС дій Росії в Грузії з її наміром просуватися вперед у рамках Східного партнерства, посилив у Москви враження, що ініціатива спрямована проти Росії⁸³.

Дотримуючись своєї неореалістичної призми, Москва сформулювала політику сусідства ЄС у манері нульової суми, звинувативши ЄС у намаганні встановити сферу впливу в спільному сусідстві. Росія відчувала, що втрачає позиції у своїй «сфері впливу». У 2011 році, незабаром після запуску Східного партнерства та як реакція на нього, Росія запустила власний альтернативний інтеграційний проект, Євразійський економічний союз (ЄАЕС), запросивши інші пострадянські держави приєднатися та фактично змусивши деякі з них вибрати інтеграційний проект Росії. Так, в 2013 році Вірменія підписала угоду про митний союз, та в січні 2015 року приєдналась до ЄАЕС⁸⁴. Створення ЄАЕС в цей період виражало прагнення Москви бути визнаною як велика держава в

---

⁸² Medvedev on Russia's interests. The Economist. 2018. URL: <https://www.economist.com/certain-ideas-of-europe/2008/09/01/medvedev-on-russias-interests>. (дата звернення: 03.10.2022)

⁸³ Koenig N. 'Taking the ENP beyond the Conception Performance Gap', Jacques Delors Institute Policy Paper. 2016. URL: <http://www.delorsinstitut.de/en/allgemein-en/taking-enp-beyond-the-conception-performance-gap/> (дата звернення: 03.10.2022)

⁸⁴ Вірменія офіційно приєдналась до Євразійського економічного союзу. DW. 2015. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%96%D1%8F-%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-D0%BE%D0%BC%D1%91%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D1%83/a-18167385> (дата звернення: 03.10.2022)

геополітичному контексті, але також сигналізувало про те, що Росія розглядає збереження інтенсивних економічних відносин на пострадянському просторі як частину своїх життєво важливих інтересів.

З цього моменту Європейський Союз почав відходити від своїх намірів геополітичної конкуренції з Росією, про яку говорила Росія. І хоч Союз відмовився від цієї тези, але не мав можливості суттєво її оскаржити. У заяві щодо тиску, який Росія здійснює на країни Східного партнерства, колишній європейський комісар з питань розширення та політики сусідства Штефан Фюле заявив: «Це правда, що членство в ЄАЕС несумісне з Поглибленою і всеохоплюючою зоною вільної торгівлі, про яку ми домовились з Україною, Молдовою, Грузією та Вірменією. І це не через ідеологічні розбіжності; тут не йдеться про зіткнення економічних блоків чи гру з нульовою сумою. Це пов'язано з юридичними умовами: наприклад, ви не можете одночасно знижувати свої митні тарифи згідно з ПВЗВТ і підвищувати їх у результаті членства в ЄАЕС»⁸⁵. Хоча ця відповідь правильна з точки зору торгової політики та права, та вона посилила сприйняття Росією Східного партнерства як геополітичного проекту. Це враження було додатково підтверджено тодішнім президентом Європейської комісії Жозе Баррозу, який не погодився на тристоронні переговори з Росією щодо Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, сказавши, що «Ми не можемо прийняти свого роду можливе вето третьої країни. Це суперечить усім принципам міжнародного права»⁸⁶.

У розумінні балансу сил Східне партнерство посилило відчуття оточення Росії на її західному фронті, яке вже було викликане розширенням НАТО в країнах Балтії та розмовами про розширення НАТО на пострадянській території. За словами російського міністра закордонних справ Лаврова, «наші західні партнери вирішили розширити НАТО на схід і перемістити

---

⁸⁵ Kimber, A. EU Related Communication in Eastern Partnership Countries, Eastern Partnership Media Conference 'Role of Media in the Eastern Partnership'. 2015 URL: <http://eceap.eu/wp-content/uploads/2015/05/EPR-22-final.pdf> (дата звернення: 03.10.2022)

⁸⁶ EU will not accept Russian veto, says Barroso, The Telegraph. 2013. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10482680/EU-will-not-accept-Russian-veto-says-Barroso.html>. (дата звернення: 03.10.2022)

підконтрольний їм геополітичний простір ближче до кордону Росії. Це корінь системних проблем, які зачіпають відносини Росії зі Сполученими Штатами та Європою. Тому коли Україні настав час підписувати Угоду про асоціацію, Україна, ближча до ЄС, обов'язково означала Україну далі від Росії. З точки зору Росії, її територіальне вторгнення в Україну було здійснено для захисту її «привілейованих інтересів» у сфері, яку вона вважала життєво важливою. Це знищило побоювання, що Україна може колись приєднатися до НАТО, і захистило сферу своїх інтересів у сусідстві. Російські лідери вирішили діяти, можливо, недооцінивши реакцію Заходу та вважаючи бездіяльність найризикованішою ставкою. Росія вважала, що її інтереси поставлені на карту настільки, що варто поставити під загрозу відносини з Україною, Європейським Союзом і Заходом.

Westpolitik — це точно не єдина зовнішньополітична платформа, на яку спирається Росія. У Москві також є власні нормативні меседжі, які потрібно донести до ЄС та його сусідів. На цьому тлі російська політика опинилася на роздоріжжі та застрягла в зіткненні різних підходів. Але можна стверджувати, що ідентичність Росії як проектувальниці міжнародних норм підсилює політичні елементи у відносинах між ЄС і Росією, на протиположності економічним, правовим чи адміністративним. Після розпаду Радянського Союзу у цих відносинах переважно домінував політичний порядок денний, що ґрунтувався на беззаперечній приналежності Росії до Європи та, як наслідок, сумісності з її інституційними правилами та стандартами. На практиці це актуалізувало пошук правових та інституційних засад двосторонніх відносин, таких як Угода про партнерство та співробітництво, Партнерство для модернізації, Північний вимір тощо. Ці переконання значною мірою підтримувалися численними технічними ініціативами, які просував ЄС через різні канали на мікрополітичному рівні (проекти транскордонного співробітництва, відносини між містами-побратимами, освітні програми тощо). Усі вони ґрунтувалися на презумпції

майже аксіоматичної включеності Росії в ширшу Європу, що потребує лише часу та деяких технічних коригувань⁸⁷.

Проте ці початкові припущення виявилися набагато менш очевидними. Весь спектр відносин Росії з ЄС поступово став явно політичним — від енергетичних питань, де ключове протиріччя між просувною ЄС лібералізацією ринку та політикою «Газпрому» щодо збереження свого виняткового статусу як ключового постачальника енергоресурсів, до реактуалізації дебатів про безпеку в ЄС, що сприяє появі політичних суперечок між його державами-членами. Незважаючи на низку спільних інтересів у Європі, Росія та ЄС політично розходяться один з одним через радикально несхожі нормативні компоненти їхніх ідентичностей.

Зрештою, війна в Україні показала, що Москва та Брюссель мають дуже мало спільного в їхній політиці щодо країн Східної Європи. ЄС зображує свою поведінку як суто нормативну, тоді як Росія, за цією логікою, добровільно відокремилася від європейського міжнародного суспільства, воліючи будувати свою політику на основі сумнівного розуміння національних інтересів, а не діяти інституційно. Зі свого боку, Росія виходить зі свого нібито «природного» права відігравати захисну роль у Криму та Східній Україні, узаконеного осудливими посланнями на історію, географію та культуру, які відповідають теорії конструктивізму.

Крім того, політика Москви щодо країн, які балансують між Росією та ЄС, має мало спільного зі стратегіями нормативної експансії Європейського Союзу. Навряд чи можна уявити, щоб ЄС шантажував своїх сусідів, використовуючи вразливі місця в безпеці (як це зробила Росія у випадку з Вірменією), або надихав повстання проти центральної влади (випадок України). Навіть з країнами, які не зацікавлені в підписанні угод про асоціацію

---

⁸⁷ Whitman R. The neo-normative turn in theorising the EU's international presence. *Cooperation and Conflict*, n 48 (2), 2013, pp. 171–193.

(наприклад, Азербайджан), ЄС продовжує працювати в багатьох політичних напрямках, не вживаючи жодних заходів у відповідь⁸⁸.

Таким же чином реакція Росії на Революцію Гідності в Україні виявила прямий зв'язок між зовнішньополітичною агресивністю та внутрішніми репресіями, що знову ж таки відрізняє Росію від ЄС. Не випадково анексія Криму Росією та повзуча інтервенція у східних регіонах України супроводжується дедалі більшими заборонами та обмеженнями всередині країни — заборонаю на виїзд за кордон для співробітників правоохоронних органів і для суддів; криміналізація другого громадянства та посвідки на проживання за кордоном; більший контроль над Інтернетом тощо.

Тому і Росія, і ЄС поступово позбуваються старих ілюзій політично та ідеологічно стерильних двосторонніх відносин і повертаються до світу, повного суперечностей класичного реалізму. Результатом є нинішнє зіткнення двох різних політичних реалій, які важко поєднати одна з одною. У цьому контексті можна стверджувати, що саме Росія навмисно грає в політизуючу гру, припускаючи, що вона має сильніші політичні аргументи. Зокрема, стратегія Путіна передбачає створення політичного альянсу з «тими, хто розуміє Росію» в Європі, які в основному займають ультраправі чи ультраліві позиції в європейських ідеологічних просторах.

У боротьбі з Росією Європейський Союз, навпаки, може мати погані результати в політичному плані, (оскільки його публічна політика не має аспекту примусового заохочення), але економічно має перевагу. Стратегія економічного тиску ЄС через санкції та блокування таких великих економічних проєктів, як «Південний потік», виявилася дієвою. Обвал рубля в грудні 2014 року супроводжувався іншими симптомами кризи — заощадження, призначені для інвестування в майбутні покоління (Фонд національного добробуту), а також спрямовуються на політично мотивовані проєкти, такі як: військове втручання в Україну та анексія півострова; перенаправлення російської енергетичної

---

⁸⁸ Makarychev A. Russia and/versus the EU: From Post-political Consensus to Political Contestations. *L'Europe en Formation*. 2014. pp. 27-39.

інфраструктури на китайський ринок є надзвичайно дорогими і сумнівними з точки зору ефективності в довгостроковій перспективі тощо. Крім того, санкції додають ще більше невизначеності в дуже чутливий для Москви проект Євразійського економічного союзу⁸⁹.

Росія побачила українську внутрішню кризу як ідеальний шанс для втручання. Враховуючи небажання ЄС брати участь у боротьбі за владу з нульовою сумою, саме Москва використала політичну нестабільність, щоб нав'язати свої економічні та політичні умови надзвичайно вразливій Україні. Проблема інтерпретації російської політики є принциповою: якщо Росія визначає анексію Криму як суто оборонний акт, то ЄС кваліфікує її як неприйнятне посягання на територіальну цілісність європейської країни.

Суперечки навколо України виявили концептуальну несумісність інтеграційних проектів ЄС і Росії. Риторично Кремль повторює старий наратив ЄС про «Європу від Лісабона до Владивостока», але змінив його оригінальний зміст, заснований на універсальній застосовності європейських норм управління, недостатньо концептуальною ідеєю двох інтеграційних проектів, які конкурують один з одним. Політика Росії в Митному союзі виявляє намір не тільки диверсифікувати свої економічні відносини, але й створити економічну протизавагу ЄС. Це знецінює твердження Росії про те, що Україна чи Молдова зрештою зможуть зберегти свою європейську ідентичність навіть у складі Євразійського Союзу.

3.2. Економічні та енергетичні інструменти ЄС та РФ

У той час як Європейський Союз загалом здійснює все більше і більше влади над національними урядами в Європі, все ще існує ряд сфер, де ЄС не має значних повноважень. Навіть після Маастрихтського та Лісабонського договорів країни-члени все ще обмежують європейське законодавство та управління

---

⁸⁹ Push back, contain, and engage: How the EU should approach relations with Russia. European Council of Foreign Relations. 2021. URL: <https://ecfr.eu/publication/push-back-contain-and-engage-how-the-eu-should-approach-relations-with-russia/>. (дата звернення: 03.10.2022)

зовнішньою політикою. З іншого боку, ЄС отримав значні повноваження у сфері торгівлі, включаючи угоди про вільну торгівлю, санкції та монетарне та фінансове регулювання. Ці інструменти можуть бути використані в програмі зовнішньої політики задля регіонального розвитку. Бачення економічної дипломатії, яке домінує в країнах ЄС, як свідчить практика, базується на розумінні того, що вона має бути орієнтована не стільки на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, скільки на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу та ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів. Останнім часом кардинально змінилися принципові підходи до вирішення питань регіонального розвитку Східної Європи. На думку Європейського Союзу, держави регіону зобов'язані посилити увагу до питань регіональної політики, зокрема до постійного системного моніторингу соціально-економічного розвитку територій.

Головним інструментом економічної політики щодо східних сусідів є транскордонне співробітництво, що містить комплекс програм та проектів, які фінансуються ЄС. Транскордонне співробітництво між Європейським Союзом та країнами-сусідами Східної Європи є частиною регіональної політики та одним із пріоритетних напрямів співпраці в рамках ЄПС. Воно спрямовано на «сприяння узгодженому та інтегрованому підходу до регіонального розвитку, вирішення спільних проблем, гарантування ефективності операцій і безпеки на зовнішніх кордонах, а також заохочення місцевої співпраці». З 1990 року Європейський Союз надає фінансову підтримку транскордонному співробітництву через низку ініціатив, а саме INTERREG, PHARE CBC, TACIS CBC, PHARE CREDO, CADSES, MEDA, LACE⁹⁰.

Транскордонне співробітництво регулюється трьома документами: Регламент № 232/2014 Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2014 року про заснування Європейського інструменту сусідства⁹¹; Імплементацийний

---

⁹⁰ Ренькас Т. Аналіз реалізації програм з підтримки транскордонного співробітництва України Європейським Союзом. Інвестиції: практика та досвід. 2014. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2014/29.pdf (дата звернення: 03.10.2022)

⁹¹ Regulation (EU) No 232/2014 Of The European Parliament And Of The Council of 11 March 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0027:0043:EN:PDF> (дата звернення: 03.10.2022)

регламент Комісії № 897/2014 від 18 серпня 2014 р⁹²., який встановлює детальні положення щодо реалізації програм транскордонного співробітництва, що фінансуються відповідно до Регламенту № 232/2014 про заснування Європейського інструменту сусідства, та Програмного документу щодо фінансової підтримки транскордонних співробітництво в рамках Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 рр., прийнятого ЄС⁹³.

Основними цілями транскордонного співробітництва між ЄС і його державами-членами та новими сусідніми країнами є:

1) сприяння гармонійному економічному та соціальному розвитку в регіонах, що лежать по обидві сторони спільних кордонів. Особлива увага приділяється місцевій торгівлі та інвестиціям, сприянню створенню спільних підприємств, туризму, інвестиціям у місцеву інфраструктуру та співпраці в секторах енергетики, транспорту та зв'язку;

2) вирішення спільних завдань у сферах навколишнього середовища, громадського здоров'я, запобігання та боротьби з організованою злочинністю. Діяльність включає спільне планування та спостереження, краще управління природними та водними ресурсами і відходами. Питання забруднення води в контексті спільних морських басейнів, тобто Балтійського, Чорного та Середземного морів, є ключовим. Діяльність також включає заохочення співпраці у нагляді та лікуванні інфекційних захворювань та посилення співпраці у боротьбі з корупцією, нелегальною імміграцією та торгівлею людьми;

3) гарантування безпечних і захищених кордонів шляхом удосконалення діяльності та процедур управління кордонами, посилення безпеки міжнародних логістичних ланцюгів або навіть покращення прикордонної інфраструктури та обладнання;

---

⁹² Commission Implementing Regulation (EU) No 897/2014 of 18 August 2014. URL:

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f80a38ba-276f-11e4-8c3c-01aa75ed71a1> (дата звернення: 12.10.2022)

⁹³ European Neighbourhood Instrument Cross Border Cooperation Programme 2014-2020. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/cbc_2014-2020_programming_document_en.pdf (дата звернення: 12.10.2022)

4) сприяння місцевій діяльності між людьми на транскордонному рівні шляхом підтримки контактів з громадянським суспільством. Освітня, соціальна та культурна співпраця може відігравати ключову роль у просуванні демократії та цінностей ЄС.

Отже, транскордонне співробітництво включає дві категорії програм: 1) програми для регіонів уздовж важливих сухопутних кордонів або морських шляхів, які можуть залучати дві або більше країн, і 2) програми морських басейнів для регіонів на зовнішніх кордонах ЄС, уздовж одного з трьох морських басейнів (Балтійського моря, Чорного моря та Середземного моря)⁹⁴.

Обсяг фінансової підтримки, виділеної на реалізацію спільних транскордонних програм у 2007–2013 роках, склав 1,1 млрд євро. У 2007–2010 рр. на реалізацію цих програм було спрямовано 583,28 млн. євро, з них 274,92 млн. євро з Європейського інструменту сусідства та партнерства (ENPI) та 308,36 млн. євро з Європейського фонду регіонального розвитку. У 2011–2013 рр. це 535,15 млн євро, з яких 252,23 млн євро – ENPI, 282,93 млн євро – Європейський фонд регіонального розвитку⁹⁵. Відповідно до ст. 17 Регламенту № 232/2014 ЄС виділив 15,432,634 млн. євро на реалізацію програм транскордонного співробітництва з сусідніми країнами в 2014-2020 роках було виділено не більше 5% коштів бюджету ЄПС для програм транскордонного співробітництва. Детальний розподіл коштів, виділених на реалізацію програм транскордонного співробітництва, міститься у вже згаданому Документі про програмування фінансової підтримки транскордонного співробітництва з Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 рр. (Додаток 2).

Економічні зусилля Російської Федерації в регіоні Східної Європи зосереджувався на промисловій спадщині Радянського Союзу, що навіть після його розпаду об'єднувала держави регіону, а також, як було розглянуто в першому розділі роботи, на інтеграційних угрупованнях (ЄАЕС) та на основі

---

⁹⁴ Comelli M., Greco E., Tocci N. From Boundary to Borderland: Transforming the Meaning of Borders through the European Neighbourhood Policy. *European Foreign Affairs Review*. 2007. no. 12.

⁹⁵ European Neighbourhood & Partnership Instrument, Cross-Border Cooperation. Strategy Paper 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/strategy_paper_2007-2013_and_indicative_programme_2007-2010_en.pdf (дата звернення: 12.10.2022)

митних союзів. Очевидно, на початку 1990-х років Росія діяла найактивніше в регіоні на економічному фронті, оскільки одна з перших підписала двосторонні договори про торгівлю з новими незалежними республіками.

Проте більш впливом важелем впливу Росії в регіоні Східної Європи є її енергетична політика. Як згадувалось в першому розділі, протягом президентства Володимира Путіна було зроблено значні кроки для відновлення монопольного статусу Газпрому. Мотиви націоналізації В. Путіним газової промисловості Росії та інших російських стратегічних ресурсів, таких як нафта є комбінацією взаємопов'язаних розрахунків. Будучи продуктом радянської системи освіти, його сприйняття економіки, безсумнівно, все ще має підхід централізованого планування.

Володимир Путін чітко виклав свої погляди на тему націоналізації стратегічних національних ресурсів у статті 1999 року «Природно-мінеральні ресурси в стратегії розвитку російської економіки», підкресливши необхідність підтримки державою високого регуляторного контролю над видобувними галузями. У плані своїх дій щодо спрямування Газпрому до моноліту, яким він став, В. Путін заявив, що ключовою роллю держави в галузі природних ресурсів є «створення великих фінансово-промислових груп — корпорацій з міжгалузевим профілем, який зможе конкурувати із західними транснаціональними корпораціями». У цій статті, опублікованій перед його вступом на посаду президента, він також чітко дає зрозуміти, що розглядає підтримку урядом галузей промисловості, які займаються видобутком стратегічних природних ресурсів, як спосіб «зробити Росію великою економічною державою з високим рівнем життя населення». Крім того, він виправдовує відмову від приватизації тим, що «досвід країн з розвинутою ринковою економікою дає нам багато прикладів ефективного державного втручання в довгостроковий проект експлуатації природних ресурсів»⁹⁶.

---

⁹⁶ Putin V. Mineral Natural Resources in the Strategy for Development of the Russian Economy. translation by M.E. Sharpe, Inc., contained in Problems of Post Communism, Vol. 53, No. 1, January/February 2006, p. 49.

У статті під назвою «Росія на зламі тисячоліть», яку він опублікував 30 грудня 1999 року, за день до того, як зайняв посаду виконувача обов'язків президента, замінивши хворого Бориса Єльцина. Він зазначив: «Сьогоднішня ситуація вимагає глибшого залучення держави до соціально-економічних процесів. Держава має бути там, де і як потрібно, свобода має бути там, де і як потрібно». У майже безпрецедентний історичний спосіб В. Путін опублікував свої маніфести про державний контроль над стратегічними ресурсами, а потім фактично прийшов до влади, щоб реалізувати їх⁹⁷.

Було б некоректно приписувати стратегії В. Путіна абсолютно альтруїстичні цілі, як це викладено в його наукових працях, оскільки склад вищого керівництва російських нафтогазових компаній свідчить про те, що політика і бізнес — це одне й те саме. Як приклад: Д. Медведєв, прем'єр-міністр Російської Федерації, водночас є головою ради директорів «Газпрому». Також Олексій Міллер, колишній заступник міністра енергетики Російської Федерації та давній соратник В. Путіна з їхньої асоціації в мерії Санкт-Петербурга, який є генеральним директором «Газпрому». У корпоративних заявах «Газпрому» підкреслюється той факт, що члени правління, які також є російськими державними службовцями, не мають акцій або дуже обмежені пакети акцій компанії.

Незважаючи на зовні доброзичливий вигляд простого державного нагляду, випадок «Роснефти», російського державного нафтового аналога «Газпрому», ілюструє, як сотні мільйонів доларів можуть опинитися на особистих рахунках російських чиновників, коли активи продають на закритих аукціонах за ціни значно нижчі, ніж вартість активів. Найбільш кричущим і неприхованим прикладом конфлікту інтересів є випадок Ігоря Сечіна, голови правління «Роснефти», другої за величиною нафтової компанії Росії. На сайті Кремля він офіційно значиться як заступник глави Адміністрації президента, помічник президента. І. Сечін був призначений головою правління «Роснефти» в липні

---

⁹⁷ Putin V. Russia at the Turn of the Millennium. URL: <http://www.geocities.com/capitolhill/parliament/3005/routine.html>. (дата звернення: 12.10.2022)

2004 року, всього через кілька місяців після того, як власник ЮКОСа Михайло Ходорховський був заарештований, а головний актив ЮКОСа, «Юганснефтьгаз», був проданий «Роснефти» за мільярди доларів нижче їхньої ринкової вартості. За збігом обставин І. Сечін є колишнім офіцером армії, який служив в Анголі (що спонукає багатьох росіян припустити, що він, як і В. Путін, колишній співробітник КДБ), який пізніше працював з В. Путіним у мерії Санкт-Петербурга. Найбільш тривожним є те, що Ігор Сечін був ключовим державним чиновником у наданні доказів проти Ходорховського; його винагородою, очевидно, була посада в «Роснефти»⁹⁸.

Цей туманний зв'язок між політикою та квазінаціональним володінням бізнесом фактично робить можливою корупцію на найвищих рівнях. Природа урядових призначень у правліннях компаній робить цю думку ще більш зрозумілою – усі вищезазначені особи є не просто представниками уряду, вони водночас обіймають одні з найвищих посад в адміністрації В. Путіна. Це розмиває прозорість корпоративної відповідальності, ще більше сприяючи масовій корупції. Окрім місць політиків у правлінні корпорації, сама структура «Газпрому» надзвичайно сприяє непрозорості бухгалтерського обліку та шахрайству. Маючи 166 (перерахованих) дочірніх і спільних підприємств у десятках країн у багатьох різних галузях, аудиторю неможливо перевірити легітимність бухгалтерського обліку компанії.

«РосУкрЕнерго» є яскравим прикладом креативних способів переведення грошей з корпоративних на особисті рахунки в численних угодах «Газпрому». «РосУкрЕнерго» було засновано в 2004 році як зареєстровану в Швейцарії компанію, яка виступатиме посередником між «Газпром» і українською державною нафтогазовою компанією «Нафтогаз» для посередництва в продажу туркменського газу до України. «РосУкрЕнерго» на 50% належить «Газпрому» і на 50% двом українським бізнесменам Дмитру Фірташу та Івану Фурсіну. «Газпром» має одноосібну власність на російські газопроводи та ексклюзивне

---

⁹⁸ Inside the Yukos Endgame. Time. 2004. URL: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,901040830-685965,00.html>. (дата звернення: 12.10.2022)

право на експорт газу, облік транспортування туркменського газу через Росію можна було б ввести в бухгалтерських книгах «Газпрому», а продажі здійснювалися б безпосередньо «Нафтогазу», та була створена дочірня компанія, щоб представити інших посередників⁹⁹(Додаток 3).

Президент України Віктор Ющенко заперечив, що знає, хто є власниками компанії, яка постачає весь імпортований газ його країні. Можна вірити, що — незважаючи на те, що і уряди, і їхні націоналізовані газові компанії були проти такої організації — вона все одно була створена. Хоча остаточно довести без додаткових доказів неможливо, однією з причин існування угоди є можливість перевести кошти з корпоративних рахунків для сприяння підкупу на найвищому рівні.

Прикладом того, як російський уряд використовує свою «енергетичну зброю» не так відверто, як просто перекриваючи кран, були переговори, які російський прем'єр-міністр провів зі своїм українським колегою в жовтні 2006 року. Згідно з джерелами російської ділової газети «КоммерсантЪ» уряди Росії та України в обмін на обіцянку тримати ціну на газ нижче 130 доларів за 1000 м³, Київ погодився на чотири основні поступки: вони включали відкладення будь-якого референдуму щодо членства в НАТО, погодження з умовами залишити російський Чорноморський флот у Севастополі до 2017 року і, можливо, навіть продовжити оренду, використовуючи «РосУкрЕнерго» як транзитного партнера ще на п'ять років і погодитися отримувати туркменський газ лише через Росію¹⁰⁰.

Україна є яскравим прикладом сили примусу, яка приходить із енергетичною залежністю від Росії. Українські чиновники, очевидно, побоювались, що сплата за газ за повними ринковими цінами вплине на їхню економіку, і тому готові були піти на різноманітні поступки, які передають значну частину свого суверенітету Росії, аж до того, що навіть рішення щодо колективної безпеки та розміщення іноземні війська стають другорядними. Крім

---

⁹⁹ Belton C. Gas Trader Emerges from the Shadows. Johnson's Russia List, May 3, 2006. URL: <http://www.cdi.org/russia/johnson/200610331.cfm>. (дата звернення: 12.10.2022)

¹⁰⁰ Russia's Energetic Enigma. Economist. 2005. URL: http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=4484349 (дата звернення: 12.10.2022)

того, враховуючи участь «РосУкрЕнерго» в цих умовах, корупція також може зіграти значну роль у концесіях. Цей аспект не слід недооцінювати, оскільки здатність корумпувати іноземних чиновників для Росії є надзвичайно цінним інструментом на додаток до простого примусу. У випадку російсько-української торгівлі газом це лише непрямі докази, але всі відомі факти вказують на те, що хабарництво є зброєю в арсеналі російської енергетичної зовнішньої політики. До того ж продовження контролю над експортом середньоазіатського газу має вирішальне значення для Росії, якщо вона хоче зберегти свою домінуючу позицію щодо газу, що постачається через труби, на європейських ринках.

3.3. Закономірності російської інтервенції в регіоні

Кордони Радянського Союзу збігалися з кордонами імперської Російської імперії (1550–1914 рр.) протягом 69 років (1922–1991 рр.). Відносно мирний розпад Радянського Союзу 1991 року означав кінець імперії. Проте рішучість Кремля підтримувати заморожені конфлікти на своїй периферії та забезпечити обмежений суверенітет колишніх радянських республік свідчить про те, що розпад імперії та розлучення між республіками все ще тривають.

Дії Росії, спрямовані на підтримку сепаратистських сил у всьому ближньому зарубіжжі. Будучи багатонаціональною державою, часта підтримка груп меншин, що відкололися, може створити небезпечний внутрішній прецедент, що загрожує територіальній цілісності самої Росії.

Нагірний Карабах

Будучи першим пострадянським замороженим конфліктом, Нагірний Карабах створив прецедент для пізніших рухів за незалежність. Регіон площею приблизно 1700 квадратних миль повністю розташований у межах міжнародно визнаних кордонів Азербайджану, хоча азербайджанці та вірмени боролися за контроль понад століття. На відміну від інших розглянутих конфліктів є додатковий гравець: Вірменія, яка змогла спрямувати повстанцям додаткові ресурси з їхньої діаспори та Росії. Іншим унікальним фактором є допомога Росії

обом сторонам протягом усього конфлікту, а не лише сепаратистським силам. Карабахські та азербайджанські сили отримували розвідувальну підтримку та постачання зброї з Росії¹⁰¹.

Російська підтримка карабаських вірмен мала різні форми. Як було сказано вище, Росія постачала повстанцям зброю та дані військової розвідки. Крім забезпечення поставок, є твердження, що 336-й полк російської армії брав активну участь у захопленні Ходжали¹⁰². Крім того, азербайджанська армія спіймала шістьох елітних солдатів спецназу з російської 7-ї армії, які допомагали силам Карабаху. Протягом багатьох років російські позики Вірменії на закупівлю зброї багато хто вважав неявною підтримкою армії Нагірного Карабаху, а остання позика спонукала Міністерство закордонних справ Азербайджану опублікувати ноту протесту¹⁰³.

Незважаючи на те, що Росія надавала допомогу карабахським вірменам, вона також надсилала навчальний персонал азербайджанським військовим, оскільки війна тривала, і навіть захищала азербайджанського генерала Сурата Хусейнова та його приватну армію.

Підтримка Росією обох сторін у цьому конфлікті ускладнює аналіз. Однак те, що можна охарактеризувати лише як явну відплату, після того, як Азербайджан відмовився підписати пакт про безпеку СНД карабаські вірмени розпочали військовий наступ, під час якого вони фактично отримали контроль над територією південно-західного Азербайджану. зв'язуючи Нагірний Карабах із власне Вірменією. Після ратифікації Азербайджаном договору безпеки в 1993 році Росія почала надавати військову допомогу, хоча й не в такому обсязі, як вірменам. Російські спроби вести переговори були явно мотивовані бажанням відновити та посилити свій вплив у регіоні. Крім того, спроби посередництва мали на меті протидіяти зусиллям Туреччини розширити вплив НАТО і встановити довгострокову російську військову присутність в обох країнах. Це було досягнуто частково завдяки тому, що Вірменія протягом усієї війни

---

¹⁰¹ Ismailzade F. The Geopolitics of the Nagorno-Karabakh Conflict. Global Dialogue, 2005. vol. 7.3, no. 4, pp. 104-111.

¹⁰² Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh. Human Rights Watch. 1994. Washington DC.

¹⁰³ Goltz T. Letter from Eurasia: The Hidden Russian Hand. Foreign Policy. 1993. no. 92, pp. 92- 116.

постійно покладалася на захист від Росії, що зрештою змусило її погодитися на присутність російських військ. Однак рішення Азербайджану вийти з угоди про безпеку через п'ять років зруйнувало ці зусилля, сприяючи посиленню підтримки Росією Вірменії та Нагірного Карабаху¹⁰⁴.

Поточні угоди з постачання зброї як Вірменії (і Нагірному Карабаху), так і Азербайджану приносять ключову вигоду гравцям в оборонній промисловості, потенційно підтримуючи авторитарний внутрішній режим Росії.

Південна Осетія

Подібно до Нагірно-Карабахської війни, конфлікт у Південній Осетії також стався на Кавказі. Спірний регіон розташований на півночі Грузії вздовж кордону з Росією. На відміну від попереднього випадку, південноосетинський конфлікт має дві глави: перша південноосетинська війна 1991-1992 років і ширша російсько-грузинська війна 2008 року.

На відміну від Нагірного Карабаху, підтримка Росією справи Південної Осетії була набагато більш відкритою. Це пов'язано з відсутністю проксі-держави, як-от Вірменія, через яку б відбувалося постачання, присутністю республіки Північна Осетія в Росії, а також через більш бойові відносини Грузії з радянським, а пізніше російським урядом.

Хоча Грузія стверджує, що росіяни надавали військову підтримку південним осетинам¹⁰⁵, це важко підтвердити незалежними джерелами. Через часові рамки конфлікту, більшість бойових дій відбувалися, коли Грузія ще була частиною СРСР. Через це важче встановити явну військову підтримку Росії під час конфлікту, оскільки роль Москви полягала головним чином у підтримці внутрішнього порядку. Ситуація 2008 року стала драматичною зміною, коли Росія розпочала війну проти Грузії від імені Південної Осетії.

Південна Осетія залежить від Росії навіть у найнеобхіднішому постачанні, оскільки Москва по-суті укомплектовує війська та інституції цього утворення.

---

¹⁰⁴ Betts W. Third Party Mediation: An Obstacle to Peace in Nagorno Karabakh. SAIS Review. 1999. vol. 19, no. 2, pp. 161-183.

¹⁰⁵ Bloodshed In the Caucasus: Violations of Humanitarian Law and Human Rights in the Georgia-South Ossetia Conflict, Human Rights Watch. 1992. Washington DC.

До 2010 року Південну Осетію населяло лише 30 000 осіб, і Росія вклала в цю територію 840 мільйонів доларів. Зараз Росія «утримує приблизно від 7000 до 9000 військовослужбовців, сил безпеки та прикордонних сил, а також будує та реконструює постійні військові бази, порушуючи перемир'я, досягнуте за посередництва головної в ЄС». Здійснюючи драматичний крок у березні 2015 року, Росія підписала договір про офіційне приєднання військових сил та економіки Південної Осетії до своїх власних. Це являє собою серйозну еволюцію та сигналізує про фактичну анексію Південної Осетії¹⁰⁶.

Окрім військової та економічної допомоги, Південна Осетія отримала також дипломатичну підтримку. Після перемоги в російсько-грузинській війні 2008 року Росія офіційно визнала Південну Осетію як суверенну державу 28 серпня 2008 року. Крім того, після конфлікту 1992 року велика кількість південних осетин отримали російське громадянство, хоча регіон був міжнародно визнаний як територія Грузії¹⁰⁷.

Це стосується і Абхазії Від початку руху за незалежність політична еліта Грузії активно намагалася переорієнтувати країну на Захід. Незважаючи на цю західну орієнтацію, рейтинг політичної свободи Грузії залишився частково вільним, навіть після обрання нібито ліберала Саакашвілі¹⁰⁸.

Як і Азербайджан, Грузія підписала пакт про безпеку СНД лише після того, як не змогла відвоювати свої сепаратистські території. Вона вийшла з пакту в 1999 році і залишається поза ОДКБ. Уряд Грузії подав Індивідуальний план дій партнерства з НАТО в 2004 році, і йому було обіцяно майбутнє членство під час саміту НАТО в квітні 2008 року, незважаючи на серйозні заперечення Росії. Крім того, відмова Грузії допустити російські війська на свою територію різко контрастує з миротворчими силами, дислокованими в Південній Осетії. Дії Росії, схоже, спрямовані на запобігання будь-якій подальшій інтеграції із Заходом. Підтримка Росією сепаратистських регіонів спрямована на те, щоб рішуче зменшити привабливість пропозиції Грузії щодо Плану дій щодо членства або

---

¹⁰⁶ South Ossetia: The Burden of Recognition, International Crisis Group. 2010. Tbilisi/Brussels.

¹⁰⁷ Owen E., Lomsadze G. Georgia: All-Out War Looms in South Ossetia. EurasiaNet, 8 August 2008.

¹⁰⁸ Freedom in the World 2016, Freedom House, Washington DC.

здійснення будь-яких інших важливих кроків до вступу Грузії до НАТО. Сепаратистські сили дали можливість Москві перешкодити посиленню прозахідної орієнтації Грузії в політиці безпеки¹⁰⁹.

Російські чиновники неодноразово заявляли, що їхнє втручання в ці конфлікти має на меті захистити етнічних росіян. Під час прес-конференції, на якій було оголошено про участь Росії у війні 2008 року, міністр закордонних справ Лавров заявив, що «Росія не допустить, щоб смерть її співвітчизників залишилася безкарною». Російський представник у НАТО Дмитро Рогозін був ще більш відвертим: «питання використання військової сили для захисту наших громадян є питанням принципу». Медведев стверджував, що «захист життя та гідності наших громадян, де б вони не були, є беззаперечним пріоритетом для нашої країни». Але надаючи громадянство південним осетинам, російські претензії щодо захисту своїх громадян дійсно створюють хиткий привід для втручання. Росіяни в Грузії становили 6,3% у 1989 році, навряд чи великий відсоток населення і навіть не найбільша меншина. Етнічні росіяни зменшилися до 1,5% до 2002 року та до 0,7% у 2014 році. Що ще важливіше, населення Південної Осетії майже повністю складалося з осетин і грузин¹¹⁰. Нестабільність у Грузії через її сепаратистські регіони та військову присутність Росії психологічно впливає на клімат для розвитку всього енергетичного транзитного коридору розглядається європейськими державами як спосіб зменшити їх високий рівень залежності від російської нафти та газу¹¹¹.

Населення Південної Осетії все ще виступає проти тісніших зв'язків з ЄС і США. Від початку конфлікту в 1991 році південні осетини активно агітували за анексію Росією. Ці заклики стали гучнішими після того, як Грузія продовжила вступ до ЄС замість членства в ЄАЕС.

Придністров'я

---

¹⁰⁹ Eiff H. The OSCE Mission to Georgia and the Status of South Ossetia. OSCE Yearbook. 2008. vol. 1, no. 1, pp. 35-43.

¹¹⁰ Putin signs treaty integrating the breakaway Georgian region of South Ossetia into Russia. Associated Press. 18 March 2015.

¹¹¹ Allison R. Russia Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'. International Affairs. 2008. (Royal Institute of International Affairs). vol. 84, no. 6, pp. 1145- 1171.

Ситуація з Придністровською Молдавською Республікою схожа на два згадані вище конфлікти, хоча й з деякими унікальними історичними факторами. У той час як інші заморожені конфлікти були локалізовані на Кавказі, Придністров'я знаходиться у Східній Європі. Ще однією важливою відмінністю є недавня історія Молдови як частини Румунії, яка стала частиною СРСР під час Другої світової війни. У міжвоєнний період Придністров'я та Молдова належали до різних країн. Придністров'я вперше увійшло до складу Української Республіки в 1924 р., і було приєднано до Молдови після 1940 року¹¹².

Росія не надає жодної офіційної дипломатичної підтримки Придністров'ю, а регіон залишається невизнаним усіма державами-членами ООН. Проте Росія неодноразово закликала Молдову поважати волю придністровського народу.

Придністровських повстанців підтримав російський 14-й армійський полк і підкріпили українські та російські добровольці¹¹³. Присутність 10 000 військ союзників давала придністровським військам дві важливі переваги: великий запас радянської зброї та джерело охочих новобранців. Російський генерал Грачов називав 14-ту армію «гарантами безпеки», тоді як президент Придністров'я Смирнов зазначив, що «республіка вижила лише завдяки Росії та 14-й армії».

Мало того, що сили повстанців під час конфлікту отримували підтримку від російської 14-ї армії, нібито нейтральні російські миротворці чітко підтримали тираспольський режим у зміцненні його військового потенціалу та створенні армії Придністров'я, яка тепер чисельністю переважає армію Молдови¹¹⁴.

Окрім військової підтримки, фінансова допомога Росії підтримує платоспроможність придністровської економіки. Податкових надходжень недостатньо, щоб покрити основні витрати, тому Росія надає 100 мільйонів

---

¹¹² Human Rights In Moldova: The Turbulent Dniester, Human Rights Watch. 1993. Washington DC.

¹¹³ Lynch D. New Thinking About Frozen Conflicts. Helsinki Monitor. 2005. vol. 16, no. 3, pp. 192- 195.

¹¹⁴ Ernst I. Transnistria slumps as Moscow pulls the strings. IntelliNews. 2016. 27 May 2016.

доларів на рік і безкоштовні постачання природного газу на суму додаткових 270 мільйонів доларів¹¹⁵.

Україна

У квітні 2014 року розпочались бойові дії між українськими військовими та підтримуваними Росією сепаратистськими повстанцями, які захопили деякі міста в переважно російськомовному східному регіоні України. Відтоді вони переросли у відверту, але неоголошену Росією війну.

Сепаратисти-повстанці почали з'являтися на сході України незабаром після того, як Росія вторглася та анексувала Крим, де ймовірні кримські сепаратисти насправді виявилися російським спецназом без розпізнавальних знаків. Вони захопили такі міста, як Слов'янськ і Донецьк, у східному регіоні, нібито через обурення проти протестів, які призвели до повалення проросійського президента України Віктора Януковича.

Повстанці, ймовірно, мають певну місцеву підтримку, проте вони були озброєні та підтримувані російським урядом. Один із найважливіших лідерів повстанців, Ігор Гіркін, є російським громадянином і військовим ветераном, який звільнився зі служби внутрішньої безпеки Росії за кілька тижнів до того, як почав керувати повстанцями, серед яких, як вважається, є російські спецназівці без розпізнавальних знаків.

Хоча президент Володимир Путін наполягає на тому, що Росія не вторгалася на схід України, російські солдати, танки та самохідна артилерія перетинають кордон із середини серпня 2014 року, що можна назвати лише ворожим вторгненням. Зовні російське вторгнення виглядає так, ніби воно спрямоване на підтримку проросійських повстанців на сході України, які почали втрачати позиції на початку серпня, коли українська армія поновила наступ на них. Згідно з такою думкою, російські війська існують для того, щоб утримати повстанців від повного розгрому та продовжити дестабілізацію України.

---

¹¹⁵ Calus K. Transnistria's Economy Going from Bad to Worse. *New Eastern Europe*. 23 January 2015.

Росія роками підтримує повстанців і розпалює насильство на сході України або тому, що хоче підтримувати постійну сепаратистську кризу (як це було зроблено в Грузії та Молдові), щоб мати важелі впливу на український уряд, або тому, що хоче дати собі привід вторгнутися на основі порятунку східних українців, а потім анексувати цю територію, як це було в Криму. Інша можливість полягає в тому, що РФ хоче змусити український уряд або Захід піти на якісь поступки.

Та замість поступок повномасштабна війна Росії проти України консолідувала не лише внутрішні сили України, але й змусила Європейський Союз діяти в спільній зовнішній та безпековій політиці єдино та запустити спільний проект для технічної підтримки українських військових. Держави-члени ЄС схвалили створення військової місії на території ЄС для задоволення нагальних потреб України у військовій підготовці та ухвалили додаткове фінансування військової допомоги Україні через Європейський фонд миру. 17 жовтня Рада закордонних справ створила Місію військової допомоги ЄС (EUMAM Ukraine) у відповідь на терміновий запит України про підтримку. Місія має на меті сприяти відновленню Збройних Сил України шляхом широкомасштабних навчань (першою групою стали 15 000 українських солдатів)¹¹⁶.

До 2022 року було б логічним вважати, що Путін переслідує якусь безпосередню стратегічну мету боротьби на Донбасі, і зупиниться, коли відчує, що досяг її. Але 21 лютого 2022 року Володимир Путін виголосив промову виклавши довгий список скарг як виправдання «спеціальної військової операції», оголошеної наступного дня. Хоча ці нарікання включали тривалу суперечку щодо розширення Організації Північноатлантичного договору та форми архітектури безпеки в Європі після холодної війни, промова зосереджувалася на набагато більш фундаментальному питанні: легітимності української

---

¹¹⁶ The EU establishes a Military Assistance Mission to support Ukrainian Armed Forces and endorses additional funding under the European Peace Facility. The Diplomatic Service of the European Union. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-establishes-military-assistance-mission-support-ukrainian-armed-forces-and-endorses_en (дата звернення: 22.11.2022)

ідентичності та її державності. Це відображало світогляд, який Путін давно висловлював, наголошуючи на глибокій єдності між східними слов'янами — росіянами, українцями та білорусами, які всі походять від Київської Русі, — і припускаючи, що сучасні держави Росія, Україна, і Білорусь мають розділити політичну долю як сьогодні, так і в майбутньому¹¹⁷.

На основі огляду російської політики впливає чотири гіпотези чому Росія заохочує та підтримує заморожені конфлікти в колишніх радянських державах.

1. Країни, які активно співпрацюють з Заходом, більш імовірно зазнають російського втручання. Ця гіпотеза стверджує, що російське втручання використовується для послаблення країн, що обирають про-західну зовнішню політику, у спробі зберегти свій регіональний вплив і захистити свої політичні та економічні інтереси.

2. Країни з великою російською національною меншиною частіше страждають від російського втручання. Тобто Росія захищає етнічні меншини від «ворожих» урядів у республіках колишнього СРСР. Ця гіпотеза ґрунтується зокрема на заявах російських політиків та В. Путіна про надання притулку вразливим групам населення.

3. Країни, які лібералізують свою економіку, швидше за все зазнають російського втручання. Ця гіпотеза зосереджена на економічних системах і сприйнятті загроз як рушійних факторах російської інтервенції. Росія дестабілізує зусилля з лібералізації режимів і створення вільної ринкової економіки, оскільки вона розглядає це як пряму загрозу своєму внутрішньому режиму. Це тісно пов'язане з дискусіями про передбачувані загрози та політичну безпеку, оскільки політична система Росії базується на клептократії. Таким чином, розрив зв'язків цієї системи по всьому СНД підривав би правлячий клас Росії¹¹⁸.

4. Колишні радянські країни з групами меншин, які протистоять про-західній політиці уряду, більш схильні до російського втручання. Росія розглядає

---

¹¹⁷ Putin's speech on Ukraine. Reuters. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/extracts-putins-speech-ukraine-2022-02-21/> (дата звернення: 22.10.2022)

¹¹⁸ Dawisha K. Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia? 2014. 1st edn, Simon & Schuster, NY.

спроби вестернізації як загрозу. Однак це означає, що Росія занадто слабка для прямого втручання, тому вона посилює внутрішні заворушення у відповідь на дії Заходу, що суперечать її інтересам. Внутрішні заворушення використовуються як інструмент для запобігання подальшим спробам інтеграції із західними інституціями.

На основі наведених вище доказів можна зробити кілька висновків. Трьома найважливішими факторами, що визначають російське втручання та підтримку сепаратистів, є наявність неспокійної етнічної меншини, про-західна зовнішня політика уряду та існування геополітичних альтернатив. Окремо ці фактори не пояснюють дії Росії, але їх збіг визначає необхідну умову для російського втручання. Усі ці фактори присутні і в повномасштабній війні в Україні.

Попри це в регіоні Східної Європи існує два приклади держав, що попри російське військове втручання обирають європейський та атлантичний вектор зовнішньої політики.

Російська схема окупації в Грузії в 2008 році і на сході України в 2014 році була практично однаковою. Для багатьох грузин війна в Україні 2022 року нагадує російське вторгнення в їхню власну країну в 2008 році. Після цього п'ятиденного конфлікту Росія визнала два сепаратистські регіони Грузії – Абхазію та Південну Осетію – і розмістила там свої війська. Відтоді Тбілісі, як і Україна після анексії Криму, ще сильніше наполягав на тіснішій інтеграції із Заходом через тісніші зв'язки з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору, навіть якщо членство в жодному з цих органів не здавалося одразу ймовірним. Проте, на відміну від України, ситуація в Грузії залишається на рівні замороженого конфлікту, що створює додаткову напругу: «чи повториться російська тактика повномасштабного наступу і в Грузії?» З іншого боку, як це не парадоксально, жахливі події в Україні можуть посилити безпеку таких малих держав на кордонах з Росією, як Грузія. В її випадку це вимагатиме принаймні трьох речей: більш твердої прихильності країн-членів ЄС

і НАТО щодо безпеки Грузії; внутрішня демократична консолідація; і найголовніше — поразка Росії¹¹⁹.

Висновки до розділу 3

ЄС і Росія різні за своєю сутністю: наднаціональна організація з нормативним порядком денним і вестфальська держава, яка дотримується політики сили. Це формувало їхні дії та відносини з самого початку, впливаючи на структуру їхніх офіційних відносин і формуючи їхню співпрацю в регіоні.

Стратегію ЄС загалом можна назвати нормативною та інституційною експансією, прикладом чого є, зокрема, програма Східного партнерства, в рамках якої працюють програми транскордонного співробітництва. У цьому ключі саме самовизначення ЄС через концепцію демократії призвело до нормативної маргіналізації Росії, правлячі еліти якої бачать впровадження норм ЄС як пряму загрозу своєму правлінню. Конфлікт навколо України, який виник через несумісність двох інтеграційних проектів, став поштовхом до ширшого протистояння загальноєвропейського масштабу.

Росія продовжує застосовувати економічні стимули для досягнення своїх цілей на додаток до використання форм прихованої чи гострої влади, таких як надання підтримки радикальним групам або інформаційні кампанії. Її зовнішня політика переслідує взаємопов'язані цілі. По-перше, взаємодія із зовнішнім світом як засіб збереження внутрішньої стабільності, що розуміється насамперед як стабільність режиму. Правляча еліта, багато з якої мають досвід роботи в службах безпеки, розглядає глобальну політику як джерело як загроз, так і можливостей. Отже, захист Вітчизни від іноземного втручання починається за її межами. По-друге, ціль, яка багато в чому впливає з першої, полягає в тому, щоб Росія зберегла контроль над пострадянським простором. Це означає витіснення інших гравців, таких як ЄС у Східній Європі. Так Москва продемонструвала свою готовність піти на чималі зусилля, щоб захистити свою

---

¹¹⁹ In Ukraine, Georgia Sees Powerful and Worrying Parallels. International Crisis Group. 2022. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/ukraine-georgia-sees-powerful-and-worrying-parallels> (дата звернення: 22.11.2022)

зону впливу. Яскравим прикладом є анексія Росією Криму та війна на сході України, яка дала Москві важелі впливу на Київ, але також призвела до значних витрат через санкції Заходу. На основі наведеного аналізу в таблиці викладено порівняння «жорсткої сили» Російської Федерації та Європейського Союзу (Додаток 4).

ВИСНОВКИ

Геополітична ситуація в Східній Європі завжди була складним та комплексним питанням. Зокрема через те, що регіон історично та культурно пов'язаний і з Західною Європою, і з Росією через спільне радянське минуле. Таким чином держави регіону досі знаходяться в стані становлення довгострокової зовнішньополітичної стратегії, по-суті обираючи між двома протилежними за природою парадигмами. Широкий спектр взаємодії суб'єктів регіону слугує основою для впливу на східноєвропейські держави як Російської Федерації, так і Європейського Союзу.

Метою дослідження передбачалось вирішення ряду дослідницьких завдань, які можна розділити на дві групи: перша – це аналіз політики та діяльності Росії щодо країн Східної Європи; друга – аналіз спільної зовнішньої політики ЄС та її інструментів щодо шести держав Східного партнерства.

Європейський Союз і Росія є найважливішими учасниками відносин в Східній Європі. Вони застосовують «м'яку» та «жорстку» силу для формування свого спільного сусідства та прагнуть координувати виклики в регіоні. У той час як ЄС запровадив конкретну стратегію для своїх безпосередніх східних сусідів передусім через Східне партнерство, Росія також намагалася зберегти перевагу, передбачивши ряд інструментів «жорсткої» та «м'якої сили» та інституційних рамок для використання своїх структурних можливостей на пострадянському просторі. Обидва гравці намагаються формувати сусідні країни відповідно до своїх власних інтересів. Останнім прикладом є спроба залучити шість пострадянських держав Східної Європи або до угод про асоціацію, або до Митного союзу. Проте існує брак сумісності між цими двома формами інтеграції, який полягає як у механізмах встановлення зовнішнього тарифу, так і в конфлікті між різними стандартами та правилами. Це ставить сусідні країни в складне становище щодо того, чи обрати глибшу інтеграцію в ЄС, чи тісніші відносини з Євразійським економічним союзом.

Європейська політика сусідства змінила відносини між ЄС та його найближчими сусідами. З моменту запуску в 2004 році політичні контакти стали більш інтенсивними та помітними. Торгівля зросла двозначними темпами завдяки швидкому процесу лібералізації та наближення нормативних актів. Допомогу ЄС було скориговано з урахуванням конкретних потреб реформ у сусідніх країнах. Пізніше політика щодо східних сусідів була виокремлена в Східне партнерство, що досі є платформою регіонального співробітництва в Східній Європі.

Європейський Союз включає як різноманітну культуру, політику, соціальні та економічні структури, так і різні місцеві та регіональні реалії, але також факт, що основою для дій є та сама європейська ідеологія, культура миру, ліберальний підхід до соціальних питань та демократизація. Європейська ідеологія, заснована на найпростішому, але найточнішому терміні «єдності в різноманітті», який, першочергово створений для внутрішніх потреб об'єднання, може бути успішно транспонований у зовнішні відносини. Культура миру, в якій ми бачимо усюдисущий в Європейському Союзі та кожній його дії підхід «м'якої сили», повага до норм права, вирішення всіх суперечок і конфліктів шляхом посередництва, переговорів, примирення та пошуку консенсусу. Проте в політиці Союзу існує дихотомія, яка пояснюється тим, що з одного боку, ЄПС веде до тісніших взаємовідносин і зближення, а з іншого — досі існують бар'єри, сформовані дуже суворим підходом Європейського Союзу до питання безпеки своїх зовнішніх кордонів, який навіть можна порівняти як зіткнення «внутрішньої м'якої сили» із «зовнішньою жорсткою силою». Публічна дипломатія Європейського Союзу здебільшого полягає в її дезінформаційній кампанії, яка бореться з шкідливими впливами російських ЗМІ у регіоні. Тому ЄС робить усе необхідне, щоб відвернути та зменшити цей вплив у регіоні.

«М'яка сила» Російської Федерації спирається на концепцію «русского мира»: співвітчизники за кордоном, православна церква, радянська спадщина і ностальгія за СРСР. На думку російської політичної еліти, ефективнішим є не загальний вплив на населення, а мікротаргетинг, що спрямований на конкретну

зацікавлену аудиторію. Публічна дипломатія Росії відстоює власну точку зору та інтерпретацію історії та є відповіддю на дезінформаційну кампанію ЄС. Публічну дипломатію вирізняє ключова роль російської мови та її поширення, підтримка російськомовних досліджень та фондів за кордоном за рахунок російських коштів.

Російська нафтова та газова галузі є ключовими на світовому енергетичному ринку, зокрема в Європі та Євразії. Головною особливістю є концентрація цих галузей промисловості в руках російського уряду. Головним інтересом Росії в галузі є транспортування енергоносіїв на прибуткові ринки Західної Європи, а також для забезпечення більшого контролю над внутрішніми ринками країн регіону. У кількох випадках, коли активи були продані неросійським компаніям, російські фірми припинили енергопостачання об'єктів. Росія також намагалася побудувати нові трубопроводи, щоб обійти інфраструктуру, яку вона не контролює. Іншою метою, яку переслідує Росія, є скасування енергетичних субсидій, які отримували колишні радянські республіки після розпаду СРСР, зокрема шляхом підвищення ціни, яку ці країни платять за природний газ. Таким чином країни Східної Європи постійно стурбовані тим, що Росія може використати їх енергетичну залежність для втручання у їхні внутрішні справи або змусити їх піти на зовнішньополітичні поступки. Країни регіону також побоюються, що, контролюючи їхню енергетичну інфраструктуру, російські енергетичні компанії можуть маніпулювати внутрішньополітичною ситуацією.

Безперечно, Росія використовує багато різних інструментів для відстоювання своїх інтересів. До них належать жорстка військова сила, як це продемонстрували інтервенції в Грузії, Україні та Сирії; маніпулювання економічними зв'язками; втручання у внутрішню політику інших країн через різноманітних союзників та довірених осіб; цілеспрямовані інформаційні кампанії з метою впливу на громадську думку.

Російський інструментарій включає примус, кооптацію та підривно діяльність. Під примусом розуміють застосування покарання, наприклад

військової сили чи економічних санкцій або загрози їх застосування, для формування поведінки інших держав. Кооптація працює через поширення стимулів на політичну та бізнесову еліту та окремих осіб на стратегічних позиціях, спрямованих на створення відносин залежності, які, у свою чергу, забезпечують перевагу Росії. Та, нарешті, третя ціль: підривна діяльність спрямована на як суспільство в цілому, так і на конкретних акторів, і спрямована на підриив супротивників, та на примушення іншої сторони дотримуватися російських уподобань.

Європейський Союз і Росія є принципово різними акторами: наднаціональна організація з нормативним порядком денним і вестфальська держава, яка дотримується політики сили. Ці основні розбіжності формували їхні дії та стосунки з самого початку, впливаючи на структуру їхніх офіційних відносин і формуючи їхню співпрацю. Саме війна в Україні привела до усвідомлення цих розбіжностей, і дані у відповіді ЄС свідчать про високий ступінь усвідомлення геополітичного ставлення Росії до сусідів разом із прийняттям дедалі більшого втручання в регіон. Зазначаючи про перспективи розвитку відносин ЄС-Росія, то вони будуть прямо залежати від російської агресії, а пріоритетом буде зниження напруги в регіоні та зупинення війни Росії проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. «Російський прапор буде там, де є російська мова»: Фонд «Русский мир». Український інститут. 2022. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/fond_russkyj-myr_analitychna-zapyska_-2-chastyna.pdf?fbclid=IwAR3UydthXtjdoPBP_wfXOE42_3ZBdRV41Ce42uVXwWiJHULva09p29CK8Qg (дата звернення: 22.08.2022).
2. Білорусь відповіла на санкції ЄС: призупиняє участь у Східному партнерстві, забороняє в'їзд єврочиновникам, далі буде ще. Hromadske. 2021. URL: <https://hromadske.ua/posts/bilorus-vidpovila-na-sankciyi-yes-prizupinyaye-uchast-u-shidnomu-partnerstvi-zaboronyaye-vyizd-yevrochinovnikom-dali-bude-she> (дата звернення: 26.08.2022).
3. Від "русского мира" до мультикультуралізму. Зеркало тижня. URL: https://zn.ua/ukr/internal/vid-russkogo-mira-do-multikulturalizmu-316609_.html (дата звернення: 22.08.2022).
4. Вірменія офіційно приєдналась до Євразійського економічного союзу. DW. 2015. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%96%D1%8F-%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-D0%BE%D0%BC%D1%91%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D1%83/a-18167385> (дата звернення: 03.10.2022)
5. Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту. Центр Разумкова. 2014. URL: https://razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf (дата звернення: 19.08.2022).
6. Європарламент планує засудити Росію за тиск на Україну. BBC. 2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/09/130911_ep_resolution_or (дата звернення: 19.08.2022).

7. Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года. 2008. URL: <http://government.ru/info/6217/> (дата звернення: 22.08.2022).
8. Наскільки Україна, Грузія та Молдова наблизилися до вступу в ЄС. BBC. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61770678> (дата звернення: 19.08.2022).
9. Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі. Роль України та її місце у світових і регіональних процесах. Борисфен Інтел. 2012. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-geopolitika/osoblivosti_rozvitku/ (дата звернення: 19.08.2022).
10. Сергей Караганов: России снова везет. Ведомости. 2012. URL: https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2012/02/22/rossii_snova_vezet (дата звернення: 22.08.2022).
11. Соціологи: 44% українців відносять себе до УПЦ. BBC. 2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/04/150409_ru_s_religion_opinion_poll (дата звернення: 22.08.2022).
12. Україна, Грузія, Молдова: «відрізати три країни від «русского мира». Радіо Свобода. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukraina-gruziya-moldova-protu-rosiyi/31377276.html> (дата звернення: 19.08.2022).
13. Action Plan Against Disinformation. High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy December 5, 2018, 4. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/eu-communication-disinformation-euco-05122018_en.pdf. (дата звернення: 26.09.2022)
14. Action Plan Against Disinformation. High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/54866_en (дата звернення: 26.09.2022)
15. Agenda 2000: for a stronger and wider Union. European Commission. 15 July 1997. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agenda-2000-for-a-stronger-and-wider-union.html>. (дата звернення: 16.08.2022).

16. Avoiding U.S.-Russia Military Escalation During the Hybrid War. The Carnegie Endowment for International Peace. 2016. URL: <https://carnegiemoscow.org/2018/01/25/avoiding-u.s.-russia-military-escalation-during-hybrid-war-pub-75277> (дата звернення: 30.08.2022).
17. Avoiding U.S.-Russia Military Escalation During the Hybrid War. The Carnegie Endowment for International Peace. 2016. URL: <https://carnegiemoscow.org/2018/01/25/avoiding-u.s.-russia-military-escalation-during-hybrid-war-pub-75277> (дата звернення: 30.08.2022).
18. Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh. Human Rights Watch. 1994. Washington DC.
19. Bloodshed In the Caucasus: Violations of Humanitarian Law and Human Rights in the Georgia-South Ossetia Conflict, Human Rights Watch. 1992. Washington DC.
20. Commission Implementing Regulation (EU) No 897/2014 of 18 August 2014. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f80a38ba-276f-11e4-8c3c-01aa75ed71a1> (дата звернення: 12.10.2022)
21. Democracy: EU Adopts Conclusions. European Council, October 14, 2019. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/10/14/democracy-eu-adopts-conclusions>. (дата звернення: 29.09.2022)
22. Disinformation About The Current Russia-Ukraine Conflict – Seven Myths Debunked. EuvsDisinfo. 2022. URL: <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-about-the-current-russia-ukraine-conflict-seven-myths-debunked/> (дата звернення: 29.09.2022)
23. Document programming financial support for cross-border cooperation from the European Neighborhood Instrument for 2014-2020. URL: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/financing-the-enp/cbc_2014-2020_programming_document_en.pdf, pp. 29-30 (дата звернення: 12.10.2022)
24. Eastern Partnership. The Diplomatic Service of the European Union. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en (дата звернення: 18.08.2022)

25. EU Code of Practice on Disinformation. European Commission, September 26, 2018. URL: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=54454. (дата звернення: 26.09.2022)
26. EU will not accept Russian veto, says Barroso, The Telegraph. 2013. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10482680/EU-will-not-accept-Russian-veto-says-Barroso.html>. (дата звернення: 03.10.2022)
27. European Council Conclusions on External Relations. European Council. 19 March 2015. URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2015/03/19-20/>. (дата звернення: 26.09.2022)
28. European Neighbourhood & Partnership Instrument, Cross-Border Cooperation. Strategy Paper 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/strategy_paper_2007-2013_and_indicative_programme_2007-2010_en.pdf (дата звернення: 12.10.2022)
29. European Neighbourhood Instrument Cross Border Cooperation Programme 2014-2020. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/cbc_2014-2020_programming_document_en.pdf (дата звернення: 12.10.2022)
30. European Neighbourhood Policy. STRATEGY PAPER. European Commission. 12 May 2004. URL: [https://ec.europa.eu/info/policies/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20neighbourhood%20policy%20\(ENP,political%20economic%20and%20security%20terms](https://ec.europa.eu/info/policies/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20neighbourhood%20policy%20(ENP,political%20economic%20and%20security%20terms). (дата звернення: 18.08.2022)
31. EUvsDisinfo. European Union East StratCom Task Force. URL: <https://euvsdisinfo.eu>. (дата звернення: 26.09.2022)
32. Factsheet: Rapid Alert System. European External Action Service, March 2019. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/ras_factsheet_march_2019_0.pdf. (дата звернення: 29.09.2022)
33. Freedom in the World 2016, Freedom House, Washington DC.

34. Human Rights In Moldova: The Turbulent Dniester, Human Rights Watch. 1993. Washington DC.
35. In Ukraine, Georgia Sees Powerful and Worrying Parallels. International Crisis Group. 2022. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/ukraine-georgia-sees-powerful-and-worrying-parallels> (дата звернення: 22.11.2022)
36. Inside the Yukos Endgame. Time. 2004. URL: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,901040830-685965,00.html>. (дата звернення: 12.10.2022)
37. Legislative Train Schedule: A New Push for European Democracy. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-european-democracy-action-plan>. (дата звернення: 29.09.2022)
38. Lessons from the Eastern Partnership: Looking back to move forward. European Policy Center. 2021. URL: <https://www.epc.eu/en/publications/Lessons-from-the-Eastern-Partnership-Looking-back-to-move-forward~44d130> (дата звернення: 26.08.2022).
39. Lessons from the Eastern Partnership: Looking back to move forward. European Policy Center. 2021. URL: <https://www.epc.eu/en/publications/Lessons-from-the-Eastern-Partnership-Looking-back-to-move-forward~44d130> (дата звернення: 26.08.2022).
40. Medvedev on Russia's interests. The Economist. 2018. URL: <https://www.economist.com/certain-ideas-of-europe/2008/09/01/medvedev-on-russias-interests>. (дата звернення: 03.10.2022)
41. Network Solutions For Cultural Cooperation In Europe. The European Forum for the Arts and Heritage. URL: <http://creart-eu.org/sites/default/files/studies-articles/NETWORK%20SOLUTIONS%20FOR%20CULTURAL%20COOPERATION%20IN%20EUROPE.pdf> (дата звернення: 22.08.2022)
42. Poland and Sweden to pitch 'Eastern Partnership' idea. EUObserver. 2008. URL: <https://euobserver.com/world/26194> (дата звернення: 19.08.2022).

43. Project «EU-Eastern Partnership Culture & Creativity Programme». URL: <https://www.culturepartnership.eu/en> (дата звернення: 02.09.2022)
44. Push back, contain, and engage: How the EU should approach relations with Russia. European Council of Foreign Relations. 2021. URL: <https://ecfr.eu/publication/push-back-contain-and-engage-how-the-eu-should-approach-relations-with-russia/>. (дата звернення: 03.10.2022)
45. Putin signs treaty integrating the breakaway Georgian region of South Ossetia into Russia. Associated Press. 18 March 2015.
46. Putin, Medvedev and Beyond. Routledge. 2011. URL: <https://www.routledge.com/Russias-Foreign-Security-Policy-in-the-21st-Century-Putin-Medvedev-and/Naas/p/book/9780415681933#> (дата звернення: 22.08.2022).
47. Putin, V. Speech at a meeting with Russian ambassadors and permanent representatives in international organisations, 2012. URL: <http://eng.kremlin.ru/transcripts/4145>. (дата звернення: 29.09.2022)
48. Putin's speech on Ukraine. Reuters. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/extracts-putins-speech-ukraine-2022-02-21/> (дата звернення: 22.10.2022)
49. Regulation (EU) No 232/2014 Of The European Parliament And Of The Council of 11 March 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0027:0043:EN:PDF> (дата звернення: 03.10.2022)
50. Russia's Challenge to the European Security Order. The German Marshall Fund. 2016. URL: <https://www.gmfus.org/news/russias-challenge-european-security-order> (дата звернення: 26.08.2022).
51. Russia's Energetic Enigma. The Economist. 2005. URL: http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=4484349 (дата звернення: 12.10.2022)
52. Russia's Westpolitik and the European Union. Center for Strategic & International Studies. 2021. URL: <https://www.csis.org/analysis/russias-westpolitik-and-european-union> (дата звернення: 22.08.2022).

53. South Ossetia: The Burden of Recognition, International Crisis Group. 2010. Tbilisi/Brussels.
54. Strengthening the European Neighbourhood Policy. 04 December 2006. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:52006DC0726> (дата звернення: 19.08.2022)
55. The EU establishes a Military Assistance Mission to support Ukrainian Armed Forces and endorses additional funding under the European Peace Facility. The Diplomatic Service of the European Union. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-establishes-military-assistance-mission-support-ukrainian-armed-forces-and-endorses_en (дата звернення: 22.11.2022)
56. The European Union: Questions and Answers. Congressional Research Service. 2022. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/RS21372.pdf> (дата звернення: 19.08.2022).
57. The Kremlin Reinforces Russia's Soft Power in the CIS. Centre for Eastern Studies. 2008. URL: <http://archive.is/TAw5> (дата звернення: 29.09.2022)
58. The Kremlin's Main Target Of Disinformation. EUvsDisinfo. 2021. URL: <https://euvsdisinfo.eu/the-kremlins-main-target-of-disinformation/>. (дата звернення: 29.09.2022)
59. Unconsolidated: The Five Russian Elites Shaping Putin's Transition. The Carnegie Endowment for International Peace. 2020. URL: <https://carnegiemoscow.org/commentary/81037> (дата звернення: 22.08.2022).
60. Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. European Commission. 1 July 2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0104:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 18.08.2022)
61. Winning the normative war with Russia: An EU-Russia Power Audit. European Council on Foreign Relations. 2018. URL: https://ecfr.eu/publication/winning_the_normative_war_with_russia_an_eu_russia_power_audit/ (дата звернення: 22.08.2022).

62. With tensions rising at our eastern borders, unity remains our strength. High Representative Of The European Union. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/tensions-rising-our-eastern-borders-unity-remains-our-strength_en (дата звернення: 29.09.2022)

Література:

63. Зубко Д. Механізми та важелі впливу ЄС на держави Східного партнерства в рамках європейської зовнішньої політики. Наукові записки. 2010. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3768/Zubko_Mekhanizmy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 22.09.2022)

64. Кравченко О. «Північний потік-2» як механізм економічного впливу РФ на політику держав Європейського Союзу. Міжнародні відносини, країнознавство, туризм. 2020. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/16820/15498> (дата звернення: 22.09.2022)

65. Ренькас Т. Аналіз реалізації програм з підтримки транскордонного співробітництва України Європейським Союзом. Інвестиції: практика та досвід. 2014. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2014/29.pdf (дата звернення: 03.10.2022)

66. Седляр Ю., Лимар М. «М'яка сила» Росії у контексті українсько-російських відносин. Історія. 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/344302713_M'aka_sila_Rosii_u_konteksti_ukrainsko-rosijskih_vidnosin (дата звернення: 29.09.2022)

67. Сидорук Т. Геополітичне суперництво Європейського союзу і Росії у Східній Європі. Національний університет «Острозька академія». 2014. URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4831f6b4-a03a-4f1d-81dc-c0b41ac29ae9> (дата звернення: 26.09.2022)

68. Тодоров І. Безпековий вимір міжнародних відносин в Східній та Центральній Європі в контексті російської агресії. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. 2022. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12045> (дата звернення: 22.09.2022)

69. Толстов С. Східноєвропейська політика ЄС: цілі, методи, способи реалізації. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/3313/1/9_Tolstov_%D0%A1%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D0%B%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%84%D0%A1.pdf (дата звернення: 26.09.2022)

70. Хилько О. Конкурентна боротьба ЄС і Росії на просторі спільного сусідства. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2351/2086> (дата звернення: 26.09.2022)

71. Ademmer E., Delcour L., Wolczuk K. Beyond Geopolitics: Exploring the Impact of the EU and Russia in the Contested Neighborhood. *Eurasian Geography and Economics*. 2016. (1): 1–18. URL: <https://doi:10.1080/15387216.2016.1183221>. (дата звернення: 22.09.2022)

72. Allison R. Russia Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'. *International Affairs*. 2008. (Royal Institute of International Affairs). vol. 84, no. 6, pp. 1145- 1171.

73. Audinet M. *Russia's Public Diplomacy: Evolution and Practice*, Cham: Palgrave Macmillan. 2020. Vol. 3, No. 166-167, pp. 165-177.

74. Belton C. Gas Trader Emerges from the Shadows. *Johnson's Russia List*, May 3, 2006. URL: <http://www.cdi.org/russia/johnson/2006-103-31.cfm>. (дата звернення: 12.10.2022)

75. Berridge G. R. *Diplomacy: Theory and Practice*. 2015. 5th ed. Houndmills, Basingstoke ; New York, NY: Palgrave Macmillan.

76. Betts W. Third Party Mediation: An Obstacle to Peace in Nagorno Karabakh. SAIS Review. 1999. vol. 19, no. 2, pp. 161-183.
77. Bildt C. Russia, the European Union, and the Eastern Partnership, European Council on Foreign Relations. 2015. URL: http://www.ecfr.eu/page/-/Riga_papers_Carl_Bildt.pdf. (дата звернення: 03.10.2022)
78. Całus K. Transnistria's Economy Going from Bad to Worse. New Eastern Europe. 23 January 2015.
79. Comelli M., Greco E., Tocci N. From Boundary to Borderland: Transforming the Meaning of Borders through the European Neighbourhood Policy. European Foreign Affairs Review. 2007. no. 12.
80. Cowan, G., Cull N. J. Public Diplomacy in a Changing World. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 2008.616 (1 (March 1)): 6–8.
81. Cull N. J. Public Diplomacy: Seven Lessons for Its Future from Its Past. Place Branding and Public Diplomacy. 2010. 6 (1 (February 1)): 11–17.
82. Dawisha K. Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia? 2014. 1st edn, Simon & Schuster, NY.
83. Deru J. P. Kształtowanie się sieci współpracy kulturalnej w Europie: wyzwania i trendy. 2018. URL: http://www.culturecongress.eu/ngo/ngo_bestpractice_deru (дата звернення: 02.09.2022)
84. Dugin A. Project «Eurasia». 2004. Moscow: Eksmo, 512 p.
85. Eiff H. The OSCE Mission to Georgia and the Status of South Ossetia. OSCE Yearbook. 2008. vol. 1, no. 1, pp. 35-43.
86. Ernst I. Transnistria slumps as Moscow pulls the strings. IntelliNews. 2016. 27 May 2016.
87. Goltz T. Letter from Eurasia: The Hidden Russian Hand. Foreign Policy. 1993. no. 92, pp. 92- 116.
88. Ismailzade F. The Geopolitics of the Nagorno-Karabakh Conflict. Global Dialogue, 2005. vol. 7.3, no. 4, pp. 104-111.

89. Kimber, A. EU Related Communication in Eastern Partnership Countries, Eastern Partnership Media Conference ‘Role of Media in the Eastern Partnership’. 2015 URL: <http://eceap.eu/wp-content/uploads/2015/05/EPR-22-final.pdf> (дата звернення: 03.10.2022)
90. Koenig N. ‘Taking the ENP beyond the Conception Performance Gap’, Jacques Delors Institute Policy Paper. 2016. URL: <http://www.delorsinstitut.de/en/allgemein-en/taking-enp-beyond-the-conception-performance-gap/> (дата звернення: 03.10.2022)
91. Laruelle M. Isolation and Reconquista: Russia’s Toolkit as a Constrained Great Power. 2018. Russia Matters.
92. Lewis J. Religion and Culture in Eastern Europe. *European Judaism: A Journal for the New Europe*. 3(2), 39–46. 1968. URL: <http://www.jstor.org/stable/41442242> (дата звернення: 02.09.2022)
93. Lynch D. New Thinking About Frozen Conflicts. *Helsinki Monitor*. 2005. vol. 16, no. 3, pp. 192- 195.
94. Makarychev A. Russia and/versus the EU: From Post-political Consensus to Political Contestations. *L'Europe en Formation*. 2014. pp. 27-39
95. Manners I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?, *Journal of Common Market Studies*. 2002. 40(2): 235-258.
96. Marcel De Haas. Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century.
97. Müller M. Goodbye, Postsocialism! *Europe-Asia Studies*. 71 (4): 533–550. 2019. URL: [doi:10.1080/09668136.2019.1578337](https://doi.org/10.1080/09668136.2019.1578337). (дата звернення: 02.09.2022)
98. Nitoiu C., Simionov L. A New Business as Usual? the Impact of the «Resilience Turn» on the EU’s Foreign Policy and Approach Towards the Eastern Neighbourhood.. *Journal of Contemporary European Studies*. 2022. no. January 6: 1–13. URL: <https://doi.org/10.1080/14782804.2021.2023484>. (дата звернення: 26.09.2022)
99. Nitoiu C., Pasatoiu F. Hybrid Geopolitics in EU-Russia Relations: Understanding the Persistence of Conflict and Cooperation. *East European Politics*. 2020. 36 (4): 499–514.

100. Nitoiu C., Sus M. Introduction: The Rise of Geopolitics in the EU's Approach in its Eastern Neighbourhood, *Geopolitics*. 2019. 24:1, 1-19, DOI: 10.1080/14650045.2019.1544396

101. Owen E., Lomsadze G. Georgia: All-Out War Looms in South Ossetia. *EurasiaNet*, 8 August 2008.

102. Pamment J. EU Code of Practice on Disinformation: Briefing Note for the New European Commission. Carnegie Endowment for International Peace, March 3, 2020.: <https://carnegieendowment.org/2020/03/03/eu-code-of-practice-on-disinformation-briefing-note-for-new-european-commission-pub-81187>.

103. Pratkanis A. «Public Diplomacy in International Conflicts: A Social Influence Analysis.» In *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. 2008. Edited by N. Snow and P. M. Taylor, 111–153. 1st ed. New York: Routledge.

104. Putin V. Mineral Natural Resources in the Strategy for Development of the Russian Economy. translation by M.E. Sharpe, Inc., contained in *Problems of Post Communism*, Vol. 53, No. 1, January/February 2006, p. 49.

105. Putin V. Russia at the Turn of the Millennium. URL: <http://www.geocities.com/capitolhill/parliament/3005/poutine.html>. (дата звернення: 12.10.2022)

106. Rindzevičiūtė E. Transforming cultural policy in Eastern Europe: the endless frontier. 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10286632.2021.1873972> (дата звернення: 02.09.2022)

107. Shakirov O. Russian soft power under construction. *e-International Relations*. 2013. URL: <http://www.e-ir.info/2013/02/14/russian-soft-power-under-construction/> (дата звернення: 29.09.2022)

108. Simons G. Russian Public Diplomacy in the 21st Century: Structure, Means and Message. *Public Relations Review*, Vol. 40, No. 3.2014. pp. 440-449.

109. Tolz V. *Russia: Inventing the Nation*. Bloomsbury Academic. 2001. URL: <https://www.bloomsbury.com/us/russia-9780340677056/> (дата звернення: 22.08.2022).

110. Trenin D. Post-imperium: a Eurasian story. The Carnegie Endowment for International Peace. 2011. URL: <https://carnegieendowment.org/pdf/book/post-imperium.pdf> (дата звернення: 22.08.2022).

111. Walter A. T. Analyzing Political Tensions Between Ukraine, Russia, and the EU. 2020. University of St. Cyril and Methodius in Trnava, Slovakia.

112. Wawrzonek M. Ukraine in the “Gray Zone”: Between the “Russkiy Mir” and Europe. East European Politics and Societies. URL: 2014. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=904367> (дата звернення: 22.08.2022).

113. Whitman R. The neo-normative turn in theorising the EU’s international presence. *Cooperation and Conflict*, n 48 (2), 2013, pp. 171–193.

114. Wiseman G. «Public Diplomacy and Hostile Nations.» *The Hague Journal of Diplomacy*. 2019.14 (1–2 (April 22)): 134–153.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Інструменти «м'якої сили» Російської Федерації та Європейського Союзу

Європейський Союз	Російська Федерація
«Нормативна» та «трансформаційна» сили	Контр-м'яка сила або ж мікротаргетування
Універсальні демократичні цінності	Поширення російської мови та культури
Дезінформаційна кампанія	Трансляція російських ЗМІ
Консультативний характер співпраці	Вплив російської православної церкви
Засудження світової спільноти	Нівелювання успіхів євроатлантичних структур або ж їх негативне трактування
Поширення єдиних ліберальних цінностей	Об'єднання ідеєю «співвітчизників» за кордоном

Додаток 2

Перелік програм, реалізованих у рамках транскордонного співробітництва у 2014-2020 роках, разом із фінансовими ресурсами, виділеними на їх реалізацію¹²⁰

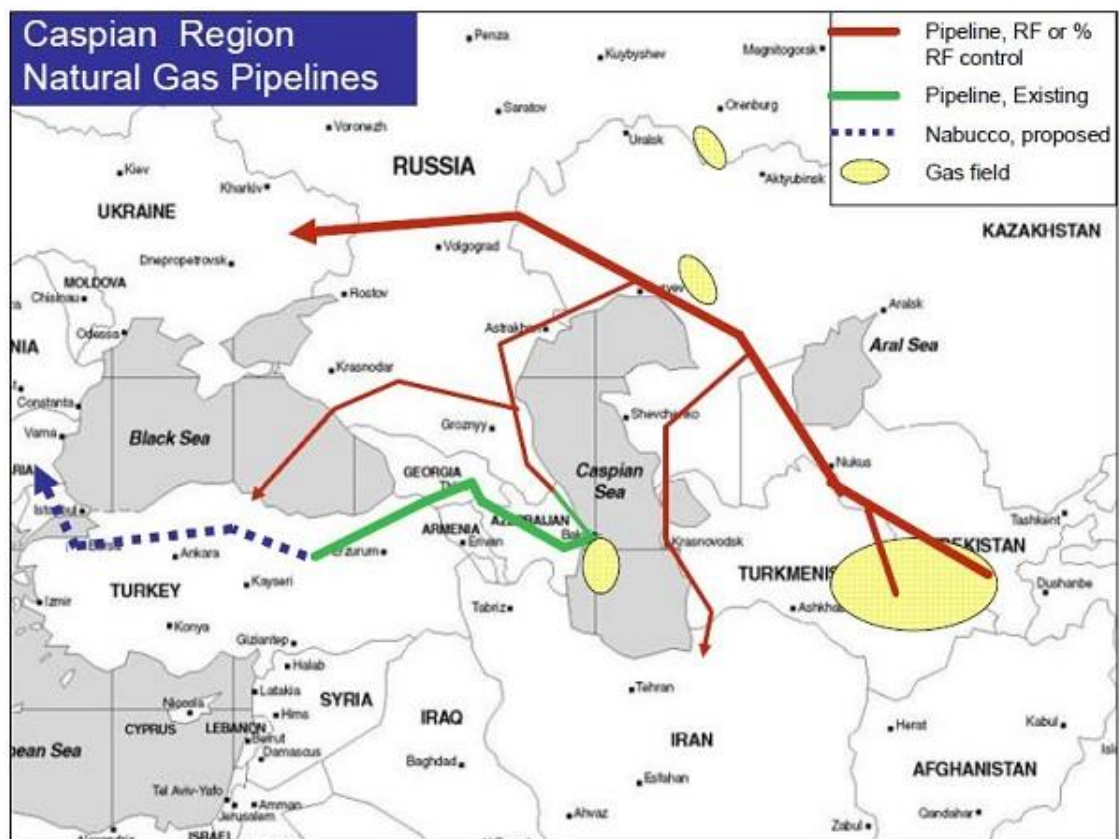
Програми реалізовані на сухопутних кордонах	Витрати у 2014–2020 рр в мільйонах євро
Полярне коло/Росія	12 359 045
Карелія/Росія	10 750 527
Фінляндія/Росія	18 073 391

¹²⁰ Document programming financial support for cross-border cooperation from the European Neighborhood Instrument for 2014-2020. URL: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/financing-the-enp/cbc_2014-2020_programming_document_en.pdf, pp. 29-30 (дата звернення: 12.10.2022)

Естонія/Росія	8 403 762
Латвія/Росія	7 937 514
Литва/Росія	9 507 615
Польща/Росія	24 292 057
Литва/Латвія / Білорусь	37 000 000
Польща/Білорусь/Україна	87 899 652
Угорщина/Словаччина/Румунія/Україна	36 976 000
Румунія/Україна	30 000 000
Румунія/Молдова	40 500 000
Польща/Литва/Росія	Не реалізовано
Румунія/Молдова/Україна	Не реалізовано
Естонія/Литва/Росія	Не реалізовано

Додаток 3

Контрольовані Росією газопроводи Каспійського регіону

Додаток 4

Інструменти «жорсткої сили» Російської Федерації та Європейського Союзу

Європейський Союз	Російська Федерація
Санкції	Підвищення тарифу та цін на енергоносії
Військове технічне навчання	Військові навчання поблизу кордонів
Заохочення членством в політичному та економічному союзі	Митний союз, ЄАЕС, зони вільної торгівлі
Фінансова підтримка спільних транскордонних програм	Підтримка сепаратистських рухів
Високі вимоги до торговельної продукції та конкурентноздатності східноєвропейських виробників	Анексія територій, втручання у внутрішні справи держав шляхом проведення незаконних референдумів